

Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa

Vaara Laura

Opinnäytetyö
Sosiaaliala
Sosionomi AMK

2020

Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

Tekijä	Laura Vaara	Vuosi	2020
Ohjaaja(t)	Sari Leppälä ja Kaisu Vinkki		
Toimeksiantaja	Toimeksiantajan nimi		
Työn nimi	Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa		
Sivu- ja liitesivumäärä	61 + 11		

Opinnäytetyössä käsitellään leikki-ikäisten lasten seksuaalikasvatusta, sen nykytilaa ja tarpeellisuutta varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä. Tavoitteena on tarkastella varhaiskasvattajien käsityksiä leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuudesta sekä seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta päiväkodissa. Teoreettinen viitekehys muodostuu lapsen seksuaalisen kehityksen kuvauksesta, lapsen ikätasoisesta seksuaalikasvatuksesta sekä seksuaalikasvattajien rooleista. Seksuaalikasvatus eli niin sanottu kehotunnekasvatus on käsitteenä laaja ja pitää sisälleen myös turvataidot, sukupuolisensitiivisyyden sekä kulttuurillisen moninaisuuden aspektit, jotka olen myös opinnäytetyössäni huomionut.

Toteutin opinnäytetyö yhteistyössä yhden rovaniemeläisen päiväkodin kanssa laadullista eli kvalitatiivista tutkimusmenetelmää käyttäen. Lähtökohtana opinnäytetyössäni oli kirjallisuuskatsauksen lisäksi kasvatushenkilökunnan ryhmähaastattelu ja siitä heräävät teemat. Toteutin haastattelun puolistrukturoidun eli niin sanotun teemahaastattelun avulla. Litteroin haastatteluaineiston sanasta saanaan, jonka jälkeen koodasin ja analysoin sen teemoittelemalla siitä nousevat asiasällöt eri teemojen ja tutkimuskysymysten alle. Haastattelurunko koostui kuudesta pääteemasta, jotka liittyivät vastaajien saamaan perehdytykseen, leikki-ikäisten lasten seksuaalisuuteen ja sen herättämiin tunteisiin, seksuaalikasvatuksen tarpeellisuuteen ja yksikön käytäntöihin, seksuaalikasvattajan rooleihin ja kasvatusyhteistyöhön sekä tulevaisuuden mahdollisuuksiin ja haasteisiin.

Opinnäytetyön tuloksista ilmeni, että lapsen seksuaalisuutta pidetään luonnollisena osana tämän kehitystä. Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen tarpeellisuus ja sisältö jakoivat kuitenkin ammattilaisten mielipiteitä. Käsitteenä seksuaalikasvatus aiheutti osittain hämmennystä kasvattajissa. Kehotunnekasvatus termiä pidettiin sopivampana käsitteenä varhaiskasvatuksen kentällä ja kehotunteesta pidettiin arvostettavana ja tärkeänä osana varhaiskasvatuksen arkea.

Avainsanat leikki-ikä, varhaiskasvatus, seksuaalikasvatus, kehotunnekasvatus, itsetunto, kasvatuskumppanuus

Bachelor of Social services
Degree

Author	Laura Vaara	Year	2020
Supervisor	Sari Leppälä ja Kaisu Vinkki		
Commissioned by	Name of the Commissioner		
Subject of thesis	Sexual Education in Early Childhood Education		
Number of pages	61 + 11		

The thesis deals with the sexual education of children aged 2,5-6 and also its current state and necessity in the operating environment of early childhood education. The aim was to examine the perceptions of early childhood educators about the sexuality of a preschool aged children and about sex education and its implementation in kindergarten. The theoretical framework consists of the development of a child's sexuality, age-appropriate sex education for children, and the roles of so-called sex educators. Sex education, the so-called body feeling education is a comprehensive concept. The concept also includes aspects such as safety skills, self-esteem, gender sensitivity and cultural diversity, which also taken note of in thesis.

The thesis is carried out in collaboration with one kindergarten in Rovaniemi. The thesis was carried out with qualitative research methods. In addition to the literature review, the starting point for my research is a semi-structured interview conducted as a group interview of the early childhood educators, ie. the so-called thematic interview and the themes that rose from it. The interview material is flattened word for word, after which it is coded and analyzed by thematizing the relevant content under different themes and research questions. The interview framework consists of six main themes related to the orientation received by the respondents, the sexuality and emotions aroused by preschool aged children, the need for sex education and unit practices, the roles and educational partnership of the sex educators and future opportunities and challenges.

The results of the thesis showed that the sexuality of a child is considered a natural part of children's development. However, the need and content of comprehensive sex education was divided the opinions of educators. As a concept, "sex education" caused some confusion in educators. The term body feeling education was considered a more appropriate concept in the field of early childhood education. Also body feeling education was considered a valued and important part of the daily life of early childhood education.

Key words preschool age, early childhood education,
sexual education, self-esteem, educational partnership

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	LAPSEN SEKSUAALISUUS JA SEN KEHITYS	8
2.1	Seksuaalisuus ja leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuus	8
2.2	Lapsen seksuaalisuuden ilmentäminen	9
2.3	Lapsen (psyko)seksuaalisen kehityksen vaiheet	11
2.4	Seksuaalisuuden portaat	13
3	SEKSUAALI- ELI KEHOTUNNEKASVATUS VARHAISKASVATUKSESSA	16
3.1	Ikätasoinen ja myönteinen kehotunnekasvatus	16
3.2	Seksuaalikasvatuksen tarpeellisuus	19
3.3	Seksuaalikasvatuksen tulevaisuus, mahdollisuudet ja haasteet	21
4	KUKA SEKSUAALIKASVATTA A LEIKKI-ikäistä LASTA?	24
4.1	Varhaiskasvatuksen ja kodin jaettu kasvatusyhteistyö	24
4.2	Perheiden moninaisuus ja monikulttuurisuus	26
4.3	Seksuaalikasvattajien roolit	27
4.4	Kasvatusvastuu ja seksuaalisuuden puheeksi ottaminen	29
5	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	31
5.1	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet	31
5.2	Laadullinen tutkimusote	32
5.3	Aineistonkeruu	32
5.4	Analysointi	34
5.5	Työn eettisyys ja luotettavuus	37
5.6	Oppimisprosessi ja ammatillinen kasvu	39
6	OPINNÄYTETYÖN TULOKSET	41
6.1	Kasvattajien näkemyksiä leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuudesta ja sen ilmentämisestä	41
6.2	Seksuaalikasvatuksen toteuttaminen	43
6.3	Seksuaalikasvatuksen tarpeellisuus ja sisältöön liittyvät näkemykset ..	46
6.4	Seksuaalikasvattajien roolit	49
6.5	Kasvatusyhteistyö- Varhaiskasvatus rinnalla kulkijana	52
6.6	Haasteet, mahdollisuudet ja kehittämisehdotukset	53

7	POHDINTA	56
7.1	Johtopäätökset	56
7.2	Jatkotutkimusaiheet	61
	LÄHTEET	62
	LIITTEET	68

1 JOHDANTO

Opinnäytetyössä käsitellään leikki-ikäisten lasten seksuaalikasvatusta eli niin sanottua kehotunnekasvatusta. Opinnäytetyön tavoitteena on tarkastella seksuaalikasvatuksen nykytilaa varhaiskasvatuksessa sekä varhaiskasvattajien käsityksiä lapsen seksuaalisuudesta sekä seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta päiväkodin toimintaympäristössä. Opinnäytetyössä käsiteltäviksi tutkimuskysymyksiksi muodostuivat; millä tavoin seksuaalikasvatus määrittyy ja mitä se merkitsee varhaiskasvattajien näkökulmasta käsin sekä koetaanko se ylipäättään tarpeellisenä varhaiskasvatuksessa. Sen lisäksi tarkastelun alla ovat kasvattajien roolit niin sanottuina seksuaalikasvattajina. Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys koostuu siis leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuudesta ja sen kehityksestä, myönteisestä ja ikätasoisesta seksuaalikasvatuksesta sekä seksuaalikasvattajien rooleista.

Toteutin opinnäytetyön yhteistyössä erään rovaniemeläisen päiväkodin kanssa. Opinnäytetyö antaa osviittaa ja tärkeää kokemustietoa varhaiskasvatuksen kentältä, mutta toteuttamani haastattelun tulokset eivät kuitenkaan ole relevantteja tarjoamaan kokonaisvaltaista tai absoluuttista kuvaa muiden kotimaisten varhaiskasvatustyöyksiköiden toteuttaman seksuaalikasvatuksen tilasta. Isossa kuvassa opinnäytetyön tavoitteena onkin lisätä tietoisuutta sekä keskustelua seksuaalikasvatuksesta ja näin ollen myös työkaluja arjessa tehtävään kasvatustyöhön. Käsittelemäni ilmiö on aiheena ajankohtainen. Aihe on myös yhteiskunnallisesti tärkeä, erityisesti lasten oikeuksien ja turvallisuuden toteutumisen kannalta. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti kaikenikäisillä lapsilla on oikeus kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin; terveyteen 24 §, koulutukseen 28–29§ ja asianmukaiseen, ikätasoiseen tietoon 17§ sekä suojeluun kaikenlaiselta kaltoin kohteluun, hyväksikäyttöön tai väkivaltaan rinnastettavilta teoilta 19§, 33–39§(YK:n lapsen oikeuksien sopimus 60:1991.) Myös Euroopan lapsiasiavaltuutettujen kattojärjestö [ENOC] on tehnyt julkisen kannanoton vuonna 2017, jonka mukaan kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus tulisi ottaa osaksi varhaiskasvatusta.

Vaikkakin seksuaalikasvatusta pidetään arvossaan, ei sen käytännön toteutuksesta ole välttämättä takeita. Suomessa alle kouluikäisten lasten seksuaalikasvatus on aiheena vielä hieman tabu, sillä se mielletään helposti aikuisen näkökulmasta käsin. Suomen edeltävän lapsiasiavaltuutetun, Tuomas Kurttilan kirjeen mukaisesti on havaittavaa, että monissa kunnissa varhaiskasvatuksessa esiintyy puutteita kehotunnekasvatuksen toteuttamisen osalta (Kurttila 2019, 17.) Tämä on mielenkiintoista, sillä valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelma kuitenkin velvoittaa kaikkia kuntia ottamaan kehotunnekasvatuksen osaksi omaan kuntakohtaiseen varhaiskasvatussuunnitelmaansa. (Opetushallitus 2018, 25–26.) Muutama kunta on kirjannut seksuaalikasvatuksen osaksi varhaiskasvatussuunnitelmaansa ja Rovaniemi on yksi niistä. (Rovaniemen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma 2019, 41.) Vertailun vuoksi, kansainvälisellä tasolla esimerkiksi Norjassa seksuaalikasvatusta toteutetaan osana valtakunnallista opetusta päiväkodeissa ja alakouluissa. (Redd barna 2019.)

2 LAPSEN SEKSUAALISUUS JA SEN KEHITYS

2.1 Seksuaalisuus ja leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuus

Käsittelen opinnäytetyössäni seksuaalisuutta osittain yleisellä tasolla, mutta rajaan fokuksen erityisesti leikki-ikäisiin lapsiin, joilla tässä opinnäytetyössä tarkoitetaan noin 2,5–6-vuotiaita lapsia. Seksuaalisuus on käsitteenä vaikea, ellei mahdoton määritellä yksiselitteisesti. Lähestyn seksuaalisuutta opinnäytetyöni kautta kuitenkin yksilöllisenä, kokemuksellisenä, luonnollisena ja keskeisenä osana ihmisyyttä, terveyttä ja hyvinvointia sekä elämänikäistä oppimista. Seksuaalisuutta voidaan lähestyä myös jakamalla se kolmeen kerrokseen; järkeen, biologiaan ja tunteeseen. Nämä tasot koostuvat harkintakyvystä, vieteistä, tunnemyrskyistä, biologisesta tarpeesta leikkiä, olla lähellä ja tulla kosketetuksi (Cacciatore, Korteniemi-Poikela & Huovinen 2008, 227.) Seksuaalisuus liittyy vahvasti myös minäkuvan ja identiteetin rakentumiseen sekä itsetunnon eli niin sanotun omanarvontunnon kehittymiseen. On muun muassa todettu, että lapsuuden seksuaalisella kehityksellä ja kokemuksilla on myöhempi yhteys nuoruuden ja aikuisuuden seksuaalisuuteen ja seksuaalikäyttäytymiseen kuten myös tulevaisuudessa luottamuksellisten ja intiimien suhteiden, kuten ystävyys- ja parisuhteiden luomiseen. Seksuaalisuus on siis ikään kuin yksilön sisäänrakennettu ominaisuus, joka alkaa kehittyä jo lapsuudessa, sitä tulee suojata ja vaalia (Cacciatore, Korteniemi-Poikela & Huovinen 2008, 227–229.)

”Seksuaalisuutta ei usein mielletä lapsen elämään kuuluvaksi” (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016a, 28). Seksuaalisuus on kuitenkin elämänpitäinen matka, joka alkaa kehittyä kohdusta lähtien ja muovaantuu aina kuolemaan saakka. *”Seksuaalisuus kehittyy ja muuttaa muotoaan koko elämän ajan, eikä se käytännössä ole koskaan valmis”* (Bildjuschkin 2015, 14–16). Lapsen seksuaalisuus on olemukseltaan kuitenkin aivan erilaista kuin aikuisen tai nuoren seksuaalisuus. *”Lapsen seksuaalisuuteen ei liity häpeää, eikä myöskään samanlaista kokemushistoriaa tai fantasioita, kuten aikuisen seksuaalisuuteen”* (Laru 2016, 225). Pienten lasten seksuaalisuutta on aikuisen seksuaalisuudesta poiketen luonnehdittu

uteliaaksi oivaltamiseksi, joka pitää sisällään tietynlaista alkeellista ja viatonta keuhollisuutta sekä tunteellisuutta. Lapsen seksuaalisuus on läheisyyttä ilman häveliäisyyttä, varhaista kehoon, läheisyyteen, tunteisiin, nauttimiseen ja oikeuksiin tutustumista. Se on ihmettelyä, tutustumista tunteisiin, mielihyvään ja hyviin käytöstapoihin. Aikuisen ja lapsen eri kokemusmaailmaan rakentuva seksuaalisuus on hyvä erottaa toisistaan myös termein. Suomenkielessä on loistavat, lasten suuhun sopivat nimitykset esimerkiksi sukupuolielimistä;” pimppi, pimppa, pip-peli, kikkeli” ja niin edelleen. Myös lasten ”itsetyydytykselle” on oma nimityksensä, niin sanottu ”unnuttaminen” (Laru 2016, 225–226.)

Lapsen seksuaalisuuteen voidaan siis liittää aikuisen seksuaalisuudesta poiketen tietynlainen viattomuus, uteliaisuus sekä ihmettely. Lapsi on kiinnostunut sekä omasta että muiden ihmisten kehoista. Lasten oman kehon itsetutkiskeluun voidaan liittää kokemus turvan, huolenpidon, lohdun tai mielihyvän hakemisesta, sillä jo pienet lapset oppivat kontaktin, kosketuksen, lämmön ja läheisyyden arvon ja siihen liittyvän mielihyvän. Lapsi tarvitsee kehittyäkseen turvallista kosketusta, läheisyyttä ja vuorovaikutusta. Myöhemmin kehityksen edetessä omaksutaan naisen ja miehen väliset erot, myös oman seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen, oman tyylin olla tyttö tai poika hakeminen on aktiivista jo lapsuudessa. Seksuaalisuuteen liittyvien tietojen, taitojen ja asenteiden perusta alkaa siten rakentua jo varhaislapsuudessa, jolloin seksuaalinen kehitys painottuu erityisesti kehonkuvaan, itsetuntoon ja tunnetaitoihin (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016b, 11, 84–86.) Opinnäytetyössäni minua kiinnosti lähteä tutkimaan sitä, mikä on varhaiskasvatuksen merkitys näiden tietojen ja taitojen mahdollistajana välittäen lapsille ihmiskehoon, tunteisiin ja arvoihin liittyviä näkemyksiä.

3.2 Lapsen seksuaalisuuden ilmentäminen

Pienetkin lapset ilmentävät seksuaalisuuttaan ja seksuaalisuus on arjessa läsnä monellakin tapaa. Se minkä miellämme seksuaalisuudeksi, on osittain jokaisen yksilöllisestä määrittelystä kiinni. Raisa Cacciatoren ja Susanna Ingman-Fribergin Väestöliiton kanssa yhteistyössä tehdyssä Laseke-tutkimuksessa vuodelta 2013–2014 käsiteltiin ammattilaisten kokemana lasten seksuaalisuuden ilmentymistä päiväkodissa (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016a, 32–40.) Kyseisen

Webropolilla tehdyn ammattilaiskyselyn valossa lapset ilmentävät seksuaalisuutta runsaasti sekä puheissa, teoissa että leikeissä. Varhaiskasvatuksessa leikitään lääkäroleikkejä ja muita tutkimusleikkejä, pusuhippaa sekä nukeilla mallinnetaan seksuaalisia tekoja. Sen lisäksi lapset muun muassa esittävät kysymyksiä kehoonsa, sen toimintoihin ja eroavaisuuksiin liittyen. Ammattilaiset olivat myös törmänneet lasten pyrkimyksiin esitellä sukupuolielimiään toisille lapsille (Cacciatore 2016, 72–73.) Osa kasvattajista oli törmännyt myös lasten unnuttamiseen eli omien sukuelintensä kosketteluun. Laseke- tutkimuksen mukaan lapsissa mielenkiintoa herättivät myös hygieniaan, ihastuksiin ja tykkäämiseen liittyvät teemat. Sen lisäksi lapset kyselivät lisääntymiseen ja vauvan syntyyn liittyviä kysymyksiä (Cacciatore 2016, 79.)

Samaisessa Laseke-tutkimuksessa ilmeni, että joskus kasvattajalla voi herätä huolta siitä, ettei lapsen käytös ole ikätasoista tai normaalia. Esimerkiksi lasten unnutus ja sen tavanomaisuuden tai normaaliuden kyseenalaistaminen herättää usein kysymyksiä. Unnutuksesta eli lapsen itsetyydytyksestä käytetään omaa käsitteistöään erottamaan ja kuvailemaan sen erilaista kokemusmaailmaa nuorten tai aikuisten vastaavaan käytökseen. Unnutus käsite on lanseerattu vuonna 2010 ja se tarkoittaa sitä, kun lapsi hakee mielihyvän, turvallisuuden tai hyvänolon tunnetta koskettelemalla sukupuolielimiään. Koskettelulla lapsi hakee usein myös rauhoittumista tai unta, näin ollen sanat uni ja nukutus ovat termin taustalla. Unnutus voi olla myös sukupuolielinten painelua, hieromista ja koskettelua käsin tai jotakin esinettä tai asiaa vasten. Ei ole tavallisesta poikkeavaa, että poikalapsi voi venytellä pippeliään ajanvietteeksi vain koska se tuntuu kivalta. Näin ollen unnuttaminen on myös viihtymistä, nauttimista ja hyvää oloa, lapsen omatahtista tutkiskelua sekä kehollista hyvänolon hakemista. Lapsille sukupuolielinten koskettelu ei eroa mitenkään muiden kehonosien kuten nenän ja korvien koskettelusta. Siihen ei liity myöskään minkäänlaista eroottista tavoitetta, vaan lapsi opettelee vasta oman kehonsa tuntemuksia ja tunteita. Lapsi ei koe koskettelusta häpeää vaan toistaa opittua mielihyvää tuottavaa toimintaansa kuin vaistomaisesti (Laru 2016, 223–225.)

Unnutus on lapsen yksityinen kokemus, eikä siihen useinkaan tarvitse tai kannatakaan puuttua. Ellei siihen liity joltain osin huolestuttavaa käytöstä tai pakonomaista toimintaa tai mikäli siihen liittyy lapsen puolelta ahdistuneisuutta. Joskus lapsen elämäntilanteisiin liittyvät äkilliset muutokset kuten stressi, turvattomuus ynnä muut saattavat laukaista lapsessa tällaisen reaktion. Hyvin harvoin, vakavimmassa tapauksessa se voi olla myös oire seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Unnutusta ilmentyessä lapsen kanssa on kuitenkin hyvä opetella käytöstapoja ja sopivuussääntöjä, eli missä ja milloin on soveliaista kaivaa napaa, nenää tai kosketella sukupuolielintään. Lasta voi ohjata itsensä tutkiskelun yksityisyyteen ja unnuttamaan omassa rauhassa. Yhteenvetona unnutus ei ole millään tasolla epänormaalia tai haitallista käytöstä pienelle lapselle. Ja niin kauan kuin siihen liittyy iloisuus, uteliaisuus ja vapaaehtoisuus ei ole aihetta huolestua (Laru 2016, 223–225.)

2.3 Lapsen (psyko)seksuaalisen kehityksen vaiheet

Ihmisen seksuaalisuuden kehittyminen alkaa syntymästä ja jatkuu läpi koko elämän. Seksuaalisuudella on kokonaisvaltainen fyysinen, psyykkinen, sosiaalinen ja emotionaalinen, hengellinen sekä vielä poliittinen ja kulttuurillinen ulottuvuutensa (Bildjuschkin 2019a, 2–13.) Näillä ulottuvuuksilla on todettu olevan myös olennainen yhteys lapsen yleiseen kehitykseen ja kehitystehtävissä onnistumiseen. Lapsen seksuaalinen kehitys on yksilöllistä ja se etenee vaiheittain vuorovaikutuksessa erinäisten biologisten, psykologisten, sosiaalisten ja ulkoisten tekijöiden sekä niiden kypsyiden vaikutuksesta kohti aikuisuuden seksuaalisuutta (Maailman terveysjärjestön [WHO] Euroopan aluetoimisto ja BGzA 2010, 21–24.) Lapsen seksuaalisuuden tavoitteet ja ilmiöt vaihtelevat kehityksen edetessä. Jokaisessa kehitysvaiheessa keskitytään tiettyihin, juuri siinä iässä ajankohtaisiin seksuaalisuuden alueisiin (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 48.)

Lapsen seksuaalista kehitystä voi kuvata vaiheittain portaittaisena etenemisenä, joka sisältää eri ikäkausille ominaiset ja erilaiset kehitykselliset haasteet ja tarpeet. Käsittelen lapsen seksuaalisuuden ja lapsen psykoseksuaalisen kehityksen vaihteita muun muassa freudilaisen sosiaalipsykologian käsityksen mukaisesti,

rinnastaen sitä suomalaisten asiantuntijoiden kuten Riihosen, Larun ja Cacciatorren teoksiin seksuaalisuuden portaat (2015) sekä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen [THL] työpaperissa julkaistuun artikkeliin ihmisen psykoseksuaalisesta kehityksestä (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 47–55.)

”Psykoseksuaalinen kehitys on ihmisen sisällä piilossa tapahtuva henkinen ja yksilöllinen kasvamisprosessi” (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 48). *”Se on luonnollinen osa lapsen muuta kasvua ja kehitystä, eikä sitä voida ajatella erillisenä tapahtumana”* (Cacciatore 2007, 110). Psykoseksuaalinen kehitys liittyy ikätasoisena ilmenevään seksuaalisuuteen, läheisiin ihmissuhteisiin, varhaiseen vuorovaikutukseen ja kiintymyssuhteisiin. Lapsen psykoseksuaaliseen kehitykseen vaikuttaa ratkaisevasti lasta ympäröivä kasvuympäristö ja toiset ihmiset. Lapsi peilaa itseään suhteessa toisiin ihmisiin etenkin kehoitsetunnon, kehonkuvan haltuun ottamisen ja rakkauden vastaanottamisen ja antamisen näkökulmasta sekä oman kehonsa rajoista ja oikeuksista käsin. Psykoseksuaalisen kehityksen kulkuun liittyy lapsen kokemus siitä, olenko riittävän hyvä, olenko arvokas, hyväksytty ja rakastettu. Pohja ihmisen seksuaaliterveydelle ja hyvinvoinnille sekä tunne-elämän kehitykselle luodaan siis jo varhaislapsuudessa. Muun muassa turvallinen kiintymyssuhde sekä lapsen ja vanhemman välinen toimiva varhainen vuorovaikutus edistävät lapsen itsetunnon kehitystä sekä myös luovat perustaa tuleville ystävyys- ja parisuhteille (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 47–55; Laru, Riihonen & Cacciatore 2016a, 113–118.)

Myös kehityspsykologi ja taideterapeutti Erik H. Erikson on jaotellut lapsuuden seksuaaliset kehitystehtävät seuraavanlaisesti käyttäen apunaan kehitysteorian ja parisuhteen muotoutumisen vaiheita. Kyseisen jaottelun mukaisesti 0–2-vuotiaana lapselle kehittyy luottamus tai epäluottamus. Tässä iässä lapsi sisäistää aikaisen hoivan ja huolenpidon sekä luottamuksen häntä hoitaviin aikuisiin. Kyseinen vaihe liittyy myös vahvasti kiintymyssuhteilleihin, varhaiseen vuorovaikutukseen, jolla on vaikutuksia yksilön myöhempään elämään, esimerkiksi parisuhteeseen kykyä luottaa kumppaniin. Noin 2-vuotiaana lapsen eläessä niin sanottua ”minä itse-vaihetta” kehittyy hänelle itsenäisyyden lisäksi häpeän ja epäilyn tuntemukset. Positiivinen palaute ja kehu yrittämisestä ja ponnisteluista vaikut-

tavat myönteisesti lapsen itsetuntoon ja minäpystyvyyden kokemukseen. Toisaalta mikäli lapsi jätetään huomiotta tai häntä moititaan, voi hänen itsetuntonsa kokea kolauksen. 3–6-vuotiaana lapsi oppii aloitteellisuutta ja syyllisyyttä. Tällöin hänen moraalintajunsa alkaa kehittyä ja ymmärrys oikeasta ja väärästä kasvaa. Tässä iässä lapsen tulee opetella pettymysten sietokykyä ja tunteiden ilmaisua. On tärkeää, ettei lasta rangaista tunteiden ilmaisusta, vaan tärkeää olisi luoda ilmapiiri, missä kaikki tunteet ovat sallittuja ja niitä on oikeus tuntea ja näyttää. Tässä iässä on myös tärkeää, että lapsen esittäessä kysymyksiä niihin vastataan rehellisesti lapsen tietoisuutta lisäten, kuitenkin aiemmin opittuja asioita kumoamatta (Almqvist 2000, 12–25 & 30–34.)

2.4 Seksuaalisuuden portaavat

Psykooseksuaalista kehitystä on kuvattu myös Seksuaalisuuden portaateoksessa, joka on Erja Korteniemi-Poikelan ja Raisa Cacciatoren yhteistyössä syntynyt suomalainen kokonaisvaltainen, portaittain etenevä seksuaalikasvutusmalli. Kyseinen malli on kehitetty kuvaamaan 11 lapsen sisäistä kehitystasoa ja kypsyyttä aina syntymästä lähtien kohti aikuisuutta. Keskityn tässä opinnäytetyössä neljään ensimmäiseen portaaseen; Olet ihana, tykkäyskaveri, vanhemman ihailu ja idoli ihastuttaa (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 47–65.) Jokaisella kehitysvaiheella on oma tärkeä tehtävänsä lapsen seksuaalisuuden kehittämisen ja vahvistumisen kannalta (Cacciatore 2007, 111.) ”*Vaiheet etenevät kehityksellisen kypsyyden mukaan, eikä lapsi ole tunnetasolla valmis etenemään seuraavaan vaiheeseen, mikäli edellisissä tasoissa on jäänyt jotain sisällöllisesti saavuttamatta*” (Laru, Riihonen & Cacciatore 2016b, 129).

Ensimmäinen porras, olet ihana, ajoittuu noin 0–4-vuotiaan lapsen ikään. Tälle portaalalle on olennaista juurikin kiintymyssuhdemallin luominen sekä lapsen tarve läheisyyteen, turvaan ja hellyyteen. Jo pieni lapsi tuntee, aistii ja tarvitsee, hellää ja turvallista kosketusta ja yhteyttä elämäänsä. Kiintymyssuhteen ja varhaisen vuorovaikutuksen lisäksi pieni lapsi tutkii kehoaan ja ihastelee sitä luonnostaan. Uteliaisuus, oman kehon koskettelu ja toisten kehojen vertailu ovat tavanomaista tässä iässä. Oman kehon haltuunoton lisäksi lapsi oppii kunnioittamaan kehon

arvokkuutta ja toisten koskemattomuutta, myös sopivuussäännöt ja hygieniakasvatus tulevat ajankohtaisiksi (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 47–55; Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 49.)

Toinen seksuaalisuuden portaiden taso on niin sanottu tykkäyskaveri. Tykkäyskaveri-porras ajoittuu noin 2–8-vuotiaalle lapselle. Tällä tasolla lapsi kokee paljon myönteisiä tunteita muita ihmisiä kohtaan. Lapsi haluaa osoittaa ja saada osakseen myös muilta hellyyttä, ihailua ja tykkäämistä. Tykkäyskaveruus on tykkäämistä, joka voi kohdistua esineeseen, asiaan tai ihmiseen. Lapsi pohtii ja tunnistaa ihastuksen ja kaveruuden eroja. Lapsi voi osoittaa tykkäämistään monella tapaa verbaalisesti ja teoilla, samalla hän oppii yksityisyyden, ystävyuden ja rajojen merkitystä (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 55.) Kolmas porras on nimeltään vanhemman ihailu, joka ajoittuu noin 3–9 vuoden ikään. Tässä iässä lapsen tykkääminen ja rakkauden osoitukset kohdistuvat usein turvalliseen ja läheiseen aikuiseen. Usein kohteeksi valikoituu oma vanhempi tai joku muu läheinen. Lapsi tavoittelee rakkauden tunnetta, kuitenkin erilaista kuin aikuisten välisessä rakkaudessa. Rakkauden tunne voi herättää lapsessa myös mustasukkaisuutta, kun rakkauden kohde pitää jakaa. Usein tässä iässä myös lapsen alku-perä ja lisääntymisasiat alkavat kiinnostaa. Lapsi tutustuu myös eri sukupuolten asioihin roolileikkien kautta ja sukupuoliroolien kyseenalaistaminenkin voi tulla ajankohtaiseksi tässä portaassa, kuin myös unnutus (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 59.) Neljäs porras eli idoli ihastuttaa ajoittuu noin 6–12-vuotiaiden lasten elämään. Tällöin lapsi siirtyy ihastumisenkohteissaan kauempiin kohteisiin, pois omasta lähipiiristään. Hän uskaltaa haaveilla rakkaudesta etäämmänkin kohteen taholta. Tälle kyseiselle kehityksen portaalille on ominaista, että lapsi saattaa leikkiä tai matkia idoliaan, ja sitä kautta arvioida, millainen hän on suhteessa idoliinsa sekä millaiselta tuntuisi olla ihailtu tai jonkun toisen rakkauden kohteena (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 47–55; Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 63–65.)

Myös Sigmund Freud, tutkija ja tunnetun psykoanalyysin kehittäjä, on kuvailut hyvin samankaltaisesti leikki-ikäisen lapsen seksuaalista kehittymistä vaiheittaisena etenemisenä. Vaikkakin vaiheet keskittyvät tiettyyn ikävaiheeseen, on

niissä eteneminen silti hyvin yksilöllisistä. Freudin mukaan lapsen psykoseksuaalinen kehitys alkaa syntymästä, jolloin oraalisen vaiheen mukaisesti lapsen viettitydytys keskittyy suun seutuun. Keskityn opinnäytetyössäni oraalista vaihetta seuraaviin anaaliseen, falliseen ja oidipaaliseen vaiheeseen. Toinen vaihe, eli anaalivaihe ajoittuu puolitoistavuotiaasta noin kolmeen ikävuoteen. Tällöin lapsen viettitydytys liittyy ulostustoimintoihin ja siisteyskasvatus on ajankohtaista. Tälle vaiheelle on ominaista, että lapsi on kiinnostunut kehonsa omista eritteistä ja odottaa ympäristöltään kiitosta ja positiivista suhtautumista näihin. Kolmas eli fallinen vaihe sijoittuu 3–5 ikävuoden tienoille. Tällöin lapsen pääasiallinen mielenkiinto kohdistuu sukupuolielimiin. Niin sanotut seksuaaliset pyrkimykset ilmenevät tässä iässä siten, että lapsi koskettelee omia sukupuolielimiään ja on kiinnostunut myös muiden kehoista sekä esittelee itseään muille. Kasvatuksellisesta näkökulmasta käsin kyseisessä vaiheessa ajankohtaista on sosiaalisten normien opettelu, yksityisyys, sopivuus ja intimitetin oivaltaminen. Neljäs eli oidipaalinen vaihe ajoittuu 3–6 vuoden ikään. Freudin mukaan tässä vaiheessa on ominaista lapsen kiintymys vastakkaista sukupuolta olevaa vanhempaa kohtaan ja mustasukkaisuus tästä (Freud 1971; 1981.)

3 SEKSUAALI- ELI KEHOTUNNEKASVATUS VARHAISKASVATUKSESSA

3.1 Ikätasoinen ja myönteinen kehotunnekasvatus

Seksuaalikasvatus on ammatillista toimintaa, jonka toteuttamiseen sisältyy niin neuvontaa, ohjausta, opetusta ja valistusta seksuaalisuuteen ja sukupuolisuu-teen liittyen. Seksuaalikasvatus kohdennetaan eri ikä- ja asiakasryhmille eri ta-voihin ja se on suunnitelmallista, tavoitteellista toimintaa, jonka merkityksellisyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta arvioidaan ja kehitetään jatkuvasti. Kokonaisvaltaisen ja suunnitelmallisen seksuaalikasvatuksen sisältöä määrittelee ja puoltaa muun muassa WHO:n (2010) seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Runko puoltaa seksuaalikasvatuksen eri kehotunnekasvatuksen toteutusta jo 0-5vuoti-aiden lasten kohdalla. Standardit ovat perustana ikätasoinen seksuaalikasvatuk-sen velvoittavuudesta varhaiskasvatuksen piirissä, sillä ne antavat suuntaviivat EU-maiden poliittisille päättäjille sekä opetus- ja terveydenhoitoalan viranhalti-joille ja ammattilaisille (Maailman terveysjärjestö [WHO] Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010, 7–8.)

WHO:n standardien mukaan "*seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan seksuaalisuu-den kongitiivisten, emotionaalisten, sosiaalisten, vuorovaikutteisten ja fyysisten näkökohtien oppimista*" eli kokonaisvaltaista, myönteistä, puolueetonta sekä ikä- ja kehitystasoon sopivan seksuaalisen faktaperusteisen tietotaidon tarjoamista lapsille. Standardit määrittelevät seksuaalikasvatukselle kahdeksan eri osa-alu-etta, muodostaen kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen; ihmiskeho ja ihmisen kehitys, läheisyys, nauttiminen ja itsetunto, tunteet, moninaisuus ja ihmissuhteet, seksuaalisuus sekä hyvinvointi ja terveys, hedelmällisyys ja lisääntyminen sekä seksuaaliset normit, tavat ja oikeudet (Maailman terveysjärjestö [WHO] Euroopan aluetoimisto & BZgA. 2010, 19, 35–42.)

Kehotunnekasvatus on terminä uusi, eikä sen määrittelemisen ole aivan yksin-kertaista. Käsite on luotu kuvaamaan seksuaalikasvatusta neutraalimmassa, hel-pommin lähestyttävässä sekä paremmin asiasisältöä kuvaavassa muodossa. Ke-hotunnekasvatus on rinnastettavissa käsitteeseen seksuaalikasvatus, mutta sen

painotus on suunnattu ennen kaikkea vastaamaan pienten lasten oman kehotuntemuksen haltuun ottamisen tarvetta. Kehotunnekasvatus pitää sisällään muun muassa kehon osien nimeämistä, siisteyskasvatusta, tietoa lisääntymisestä, ihmissuhteista sekä rajoista ja turvataidoista (Laru 2015.) Tässä kyseisessä opin- näytetyössä kehotunnekasvatuksella tarkoitetaan kokonaisvaltaista seksuaali- kasvatasta sekä keho, tunne- ja turvataitokasvatusta. Kaikki kolme osa-aluetta ovat yhteydessä toisiinsa, ja näin ollen niitä ei voi tarkastella toisistaan täysin erillisinä. Yleisesti ottaen kehotunnekasvatus tähtää myönteiseen kehoitsetun- toon sekä kehonkuvaan eli hyvään tunteeseen omaa kehoa kohtaan ja viihtymi- seen omassa kehossa. Kehotunnekasvatus pitää sisällään niin itsetuntemuksen, oman kehon arvostamisen, suojelun kuin kunnioittamisen aspektit. Kehotunne- kasvatus tähtää siihen, että lapsi oppii kuuntelemaan ja luottamaan omassa ke- hossa olevaan tuntemukseen (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016b, 84–85.)

Tarkastellen kehokasvatusta omana ainutlaatuisena osa-alueenaan on sen ta- voitteenä välittää lapselle erityisesti myönteiseen kehoitsetuntoon ja hyväksytyksi tulemiseen liittyviä arvoja sekä opettaa lapselle erilaisuuden hyväksymistä. Eri- laisuuden hyväksyminen pitää sisällään myös yksilöiden, perheiden, suhteiden ja kulttuurisen moninaisuuden hyväksymisen. Kehokasvatus on lapsen oman ke- hon tuntemisen harjoittelua ja tarkoituksena on vahvistaa lapsen itsearvon ja omanarvon tuntua sekä oppia oikeat sanat kaikille kehon osille (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016b, 84–85.) Suomalaiset puhuvat sukupuoliosistaan nimityk- sellä ”se”. Pimppi on pimppi, pippeli on pippeli. Lapsille tulee opettaa oikeat termit kullekin kehonosalle. Katriina Bildjuschkin Pelastakaa lapset seminaarin luentoa lainatakseni, on huolestuttavaa, että vielä nykypäivänäkin opetetaan, että ei saa sanoa pylly, koska se on ”vessasana”. Aikuisten tulisi käyttää yhdenvertaisia ku- vaavia sanoja ja pystyä puhumaan asioista niiden oikeilla nimillä. Sukupuolieli- mistä pitää voida puhua samallailla kuin muistakin kehonosista (Bildjuschkin 2019b.)

Tunnetaitokasvatus opettaa lasta hyväksymään, säätlemään tunnistamaan ja nimeämään omia sekä muiden tunteita. Tunnetaitokasvatuksessa opetellaan myös tunteiden ilmaisua ja sanoittamista, mikä tuntuu hyvältä ja mikä pahalta.

Varhaiskasvatusikäinen lapsi vasta opettelee tunteidensa säätelyä, vaikkakin tarvitsee vielä paljon aikuisen tukea niiden kanssa pärjäämiseen ja esimerkiksi pettymysten sietämiseen. Tunnetaitokasvatuksen tavoitteena on tukea lapsen luottamista omaan tunnekokemukseen. Myös turvataitokasvatus on itseasiassa hyvin lähellä tunnetaitokasvatusta, sillä itsessään tunnetaidotkin turvaavat ja suojaavat lasta vahingollisilta tilanteilta. Turvataitokasvatus liittyy kuitenkin eritoten lapsen yksityisyyteen ja turvallisuuteen sekä oman ja toisten kehon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen. Turvataitokasvatus ohjaa muun muassa omien rajojen määrittelyssä, auttaa lasta tunnistamaan myönteisen ja kielteisen kosketuksen eron sekä antaa lapselle tietotaidon, miten pitää puolensa ja toimia ahdistavassa tilanteessa. Turvataitokasvatukseen kuuluu myös, että tieto vaarallisista aikuisista välitetään lapselle ilman pelottelua (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 95–96, 105.) Muita turvataitokasvatuksen oppeja ovat muun muassa kosketuksen vapaaehtoisuus, oikeus kieltäytyä kosketuksesta ja hakea tarvittaessa apua. Lapselle kerrotaan esimerkiksi, ettei kosketus ole koskaan salaisuus, eikä sen pitäisi aiheuttaa pahaa mieltä, edes jälkikäteen. Turvataitokasvatus pitää sisällään niin sanotun uimapukusäännön ja kolmen kohdan säännön. Uimapukusäännöllä tarkoitetaan lapsen omia yksityisiä, erityisiä alueita, jotka jäävät uimapuvun tai uima-asun alle. Niistä alueista lapsi saa itse määrätä. Turvataitojen tueksi on kehitelty yksinkertainen kolmen kohdan toimintamalli lapsille, jotta he osaisivat luottaa uhkaavassa tilanteessa omaan kehotuntemukseensa ja sanoa tarvittaessa ei. Toimintamalli koostuu tilanteessa sanomalla ei, lähtemällä pois ja kertomalla turvalliselle aikuiselle. Turvataitojen tavoitteena on suojata lasta niin kiusaamiselta, vaarallisilta aikuisilta kuin myös liian uteliailta kavereilta (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 95–98.)

Kokonaisuudessaan seksuaalikasvatus eli kehotunnekasvatus pitää sisällään myös sukupuolisensitiivisyyden käsitteen. Seksuaalisuuteen ja sen ilmentämiseen liittyy hyvin vahvasti seksuaalisuuden moninaisuus, oman sukupuolen tiedostaminen ja ymmärtäminen sekä seksuaalinen suuntautuminen. Sukupuoli voidaan määrittää monin tavoin, esimerkiksi biologisesti, anatomisesti, hormonaalisesti, sosiaalisesti ja juridisesti. Nykyään sukupuolia on kuitenkin enemmän kuin vain nainen ja mies. Puhutaan muun muassa intersukupuolisuudesta, transsukupuolisuudesta ja transgender ihmisistä (Lehtonen 2006; Bildjuschkin & Ruuhilahti

2010, 32, 132–138.) Sukupuolen moninaisuus haastaa tämän kaksijakoisen sukupuoli- ja suuntautumisen. Seksuaalisuuden moninaisuuteen liittyy myös seksuaalinen suuntautuminen, sen monikerroksellisuus ja oman seksuaalisuuden mieltäminen, tunteet ja käyttäytyminen. Vallalla on ollut kauan heteronormatiivinen ajattelumalli, jonka mukaan ihmiset ovat joko naisia tai miehiä ja automaattisesti heteroseksuaaleja. Heteronormatiivisen näkemyksen korostaminen on ohjannut ihmisten mahdollisuuksia toimia. Näkemys liittyy arvoihin, tietynlaisen käytöksen odotukseen tyttöjen ja poikien osalta, esimerkiksi siten, että tytöille ja pojille jotkut asiat, vaikkapa leikit ovat joko sallittuja ja kiellettyjä. Sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolineutraalius ovat taas heteronormatiivisuuden vastakohtaisia ajattelumalleja (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 132.)

Kun kehotunnekasvatuksessa puhutaan sukupuolisensitiivisyydestä tai sukupuolineutraaliudesta, tarkoitetaan sillä ihmisen hyväksymistä omana itsenään. Kasvatussuuntaus tähtää avaamaan, purkamaan ja laajentamaan sukupuoleen ja sukupuoli-identiteettiin kohdistuvia rooli- ja käyttäytymismalleja. Se on taitoa tarkastella sukupuoli-identiteettiä biologisuuden lisäksi sosiaalisen ja kulttuurisen määritelmän kautta (Saloheimo 2016, 149–150.) Tavoiteltavana on, etteivät aikuisten sukupuoliodotukset ohjaa sitä mihin lapsia kannustetaan. Sukupuolisensitiivinen kasvatustavoitteena on välttää kapean sukupuoliroolin pakottamista ja suodaan lapselle oikeus leikkiä ja ilmentää myös vastakkaiselle sukupuolelle stereotyyppisesti pidettyjä piirteitä ja toimia. Lapselle sallitaan siis erilaisia tapoja ilmentää sukupuoltaan, eikä vahvisteta stereotyyppisiä sukupuolirooleja. Sen lisäksi lapselle annetaan tilaa ilmentää omaa identiteettiään, oli se sitten maskuliinista tai feminiinistä. Lapsilla on esimerkiksi lupa osoittaa kiinnostusta vastakkaisen sukupuolen leikkeihin tai vaatetukseen ynnä muuhun sellaiseen. Aikuiset ovat suuressa roolissa tarjoamassa näitä ennakkoluulottomia vaihtoehtoja lapselle (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 147–151.)

3.2 Seksuaalikasvatuksen tarpeellisuus varhaiskasvatuksessa

Väestöliiton Laseke-tutkimuksen (2013–2014) tulokset osoittivat varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsityksien ristiriitaisuuden seksuaalikasvatuksen tarpeellisuudesta ja aiheeseen liittyvän tiedon, tuen ja koulutuksen puutteellisuuden.

Tämä heijastui vastauksissa esimerkiksi siten, että 60 % ammattilaisista koki seksuaalikasvatuksen alkavan liian myöhään, mikäli se aloitetaan vasta kouluiässä. Seksuaalikasvatuksen tarve ja seksuaalikasvatusvastuu jakoi mielipiteitä myös vanhempien kesken. Laseke-tutkimuksen mukaan osa vanhemmista suhtautui seksuaalikasvatukseen kieltävästi erinäisien syitten takia, muun muassa ahdistavan, liian varhaiseksi koetun tiedon osalta. Kyseisen tutkimuksen mukaan vanhemmat pelkäsivät toisaalta lapsen viattomuuden kadottamista ja toisaalta vanhoillista häpeäkasvatusta (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016a.)

Myös varhaiskasvatuksen hallinnonalan muutoksella eli päivähoidon ja esiopetuksen siirtyminen sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudesta opetusministeriön alaisuuteen on omat vaikutuksensa varhaiskasvatuksen pedagogiikkaan ja kasvatustieteeseen. Esiopetuksen ollessa pakollinen herää myös kysymys seksuaalikasvatuksen tarpeellisuudesta (Cacciatore 2014.) Sen lisäksi seksuaalikasvatusta tai kehotunnekasvatusta ja sen toteuttamista määrittelee varhaiskasvatusta koskeva lainsäädäntö sekä valtakunnalliset ja kuntakohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat (Opetushallitus 2018; Varhaiskasvatuslaki 540/2018.) Uusi, valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet mahdollistaa hyvin kehotunnekasvatuksen, jossa painopiste on lapsilähtöisessä ja pienten lasten ikä- ja kehitystasoisessa seksuaalikasvatuksessa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin sisältyy kattavasti kehotunnetaitoihin liittyviä osa-alueita. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan *”varhaiskasvatuksen yhtenä tehtävä on vahvistaa lasten hyvinvointiin ja turvallisuuteen liittyviä taitoja sekä kehittää lasten kehontuntemusta ja -hallintaa. Näihin taitoihin kuuluu muun muassa lapsen tunnetaitojen vahvistaminen ja lapsen ohjaaminen kunnioittamaan ja suojaamaan omaa ja toisten kehoa”* (Opetushallitus 2018, 25–26).

Oikea-aikainen seksuaalikasvatus tukee ihmisen psykososiaalisen ja psykoseksuaalisen kehityksen kehitystehtävien ratkaisemista myönteisellä tavalla. Perustan seksuaalikasvatukselle antaa myös opetushallituksen ja väestöliiton yhteinen, jo aiemmin mainittu malli Seksuaalisuuden portaateos sekä YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 4 artiklan mukaan sopimusvaltiot ovat sitoutuneet ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuk-

sien toteuttamiseksi. Myös Väestöliitto on laatinut kunnille tarkentavan suosituksen pienten lasten kehotunnekasvatuksesta, jonka lisäksi Väestöliiton nettisivuilta löytyy kattavasti materiaalia koskien lapsen ikätasoista seksuaalikasvatusta (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015; YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus 60/1991 4§.)

3.3 Seksuaalikasvatuksen tulevaisuus, mahdollisuudet ja haasteet

Seksuaalikasvatuksen osalta kasvatuksessa on menty yhä parempaan suuntaan, mutta tulevaisuuden muutoskehitys ja sen mukanaan tuomat mahdollisuudet ja haasteet haastavat jatkuvasti eri toimijoita. Seksuaalikasvatuksen ja lasten seksuaaliterveyden vaalimiseksi sekä ongelmien ennaltaehkäisemiseksi olisi toivottavaa, että varhaiskasvatuksessa olisi tarjolla selkeät ohjeet sekä seksuaalikasvatuksen toteutumiseen että vastuun jakamiseen vanhempien ja kasvatushenkilöstön välillä. Tukimateriaalin, koulutuksen ja tietotaidon puute estää osittain kokonaisvaltaisen ja laadukkaan seksuaalikasvatuksen toteutumista varhaiskasvatuksessa. Työntekijöiden kokemana epävarmuus ja hämmennys voi vaikuttaa myös laskevasti työhyvinvointiin. Olisi perusteltua ja tarkoituksenmukaista, että seksuaalikasvatus mainittaisiin varhaiskasvatussuunnitelmassa yhä korostetummin ja konkreettisemmin. Entäpä tukeeko Suomen lainsäädäntö lapsia ja lasten oikeuksia? Rohkeuden lisäksi tarvitaan poliittista tahtoa, jotta lainsäädäntö saataisiin toimimaan lastenoikeuksien puolesta. Entäpä monialainen yhteistyö? Voitaikoko neuvolassa ottaa systemaattisemmin esiin nämä asiat vanhempien kanssa? On ajankohtaista korjata seksuaalikasvatus aikaansa ja nykyhetkeä vastaavaksi. Seksuaalikasvatuksen esiin marssi kokee varmasti muutosvastarintaa, sillä ei ole olemassa perinnettä, historiaa seksuaalikasvatukseen tai kyseisten aiheiden käsittelyyn. Aiheen ollessa tabu on muutoskehitys hidasta, epävarkaata ja siihen liittyy monia toimijoita. Sen lisäksi alueelliset erot, henkilöstö ja hoitopaikka vaikuttavat seksuaalikasvatuksen toteutumiseen (Bildjuschkin 2019.)

Pelastakaa lapset Ry:n asiantuntija, Hanna-Leena Laitinen (2019) puhui Pelastakaa lapset seminaarin luennolla siitä, millaista häirintää ja kiusaamista jo alakouluikäiset lapset kokivat sosiaalisen median eri alustoilla, kuten tiktokissa, snäpissä ja instagramissa. *”Lapset elävät turvallisempaa elämää, mutta piilossa on pinnan alla oleva maailma, joka ei ole tilastoissa ”* (Vaaranen-Valkonen 2019).

Niin sanottu Grooming- ilmiö, eli lapsiin kohdistuva seksuaalinen häirintä ja houkuttelu on nykyään yleistä myös netissä. Ilmiön jatkuva muuttuminen ja yhä nuorempien lasten mukana olo haastaa ehkäisyn ja torjunnan ja siihen tarvitaan monialaista yhteistyötä (Laitinen 2019.) Turvataito-osaamisinterventioille ja turvataitokasvatukselle on siis tarvetta. Pelastakaa lapset Ry on tarttunut tähän tarpeeseen luomalla Kehoni on minun- animaatio-sarjan, joka keskittää huomionsa vahvasti pienempiin lapsiin. Kehoni on minun animaatio-sarjan rinnalle on luotu myös opas, joka kannustaa aikuisia keskustelemaan aiheesta lapsen kehitystason mukaisesti. Opas sisältää myös käytännön ohjeita ammattilaisille ja lasten huoltajille. Keskustelun ja turvataitojen opettelemisen avulla voidaan ennaltaehkäistä lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa (Laitinen 2019; Pelastakaa lapset Ry 2019.) Pelastakaa lapset ry:n ammattilaisten mielestä on toivottavaa, että kyseistä Kehoni on minun materiaalia hyödynnettäisiin lasten kanssa mahdollisuuksien mukaan. Suomessa Kehoni on minun materiaali on saanut K12 merkinnän, eikä sitä näin ollen lain mukaan voida varhaiskasvatuksessa sellaisenaan käyttää. Tiedetään kuitenkin jo, että esimerkiksi Norjassa, jossa kyseinen kampanja on ollut käytössä varhaiskasvatuksen piirissä 6-vuotiaiden lasten kanssa, on kampanja tuonut esille valtavasti lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa. Kun tieto liikkuu, tällainen vahingollinen käytös on paremmin tunnistettavissa. Ilmoituksia on tullut ja lapset ovat saaneet oikeutta, apua ja heitä on pystytty pelastamaan esimerkiksi perheen sisäisen seksuaaliväkivallan kohtaamiselta (Redd barna 2019.)

On tärkeä muistaa, että vastuu turvallisuudesta ei ole koskaan lapsella tai nuorella. Ei voida ajatella, että kun opetetaan lapselle tietyt turvataidot, niin he tulevat automaattisesti asiasta aikuiselle puhumaan. Kasvatuksen osalta keskeisintä on luottamuksellisen suhteen luominen. Erinomainen vuorovaikutussuhde lapsen kanssa on paras turvataito ja suojauskeino, mitä lapselle voi antaa. Seksuaalikasvatuksen osalta, ammattilaisten on kiinnitettävä erityistä huomiota myös käytettävään käsitteistöön. Kuten lasten itsetyydytykselle on kehitetty oma käsitteensä, kaipaisi myös seksuaalisuutta loukkaavan väkivallan terminologia uudistamista. Esimerkiksi hyväksikäyttö on ulkomaalaisille harhaanjohtava termi, sen sisältäessä sanan ”hyvä”, minut ”käytetään hyväksi”. Hyvästä seksuaalikasvatuksesta on hyötyä, ettei lapsi lähde hakemaan sitä väärällä tavalla esimerkiksi

myöhemmin netistä. Lapsen oikeudet ovat ensisijaisen tärkeitä. Lasten oikeuksien toteutuminen edellyttää yhä vahvemmin ja rohkeammin puuttumista, ongelmien ennaltaehkäisyä, dialogia, monialaista yhteistyötä (Bildjuschkin 2019.) ”*On aika laittaa seksuaalikasvatus kunniaan, sillä seuraukset ovat luettavissa, kun ei uskalleta puhua lasten kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista*” (Bildjuschkin 2019).

4 KUKA SEKSUAALIKASVATTAAN LEIKKI-ikäistä LASTA?

4.1 Varhaiskasvatuksen ja kodin jaettu kasvatusyhteistyö

Marjatta Kekkonen kuvaa kasvatuskumppanuutta eli varhaiskasvattajien ja vanhempien välistä kasvatusyhteistyötä väitöskirjassaan (2012) vanhempain valistamisena, kasvatusyhteistyönä, toisaalta asiantuntija- ja toisaalta perhe- ja lapsilähtöisenä toimintana. Sitä voidaan kuvata kolmisäikeisenä varhaiskasvattajien, vanhempien ja lasten yhteistyösuhteena, jossa kasvatuskumppanuus koostuu dialogisuudesta eli vastavuoroisesti vuorovaikutuksesta. Se on suhdeperusteista yhteistoimintaa, jossa kaikki osapuolet sitoutuvat lapsen edun, kasvun, kehityksen, oppimisen ja oikeuksien edistämiseen. Kasvatuskumppanuus edellyttää osapuolien keskinäistä kunnioitusta, kuulemista ja luottamusta (Kekkonen 2012, 47–57.) Tärkeä periaate on myös kasvattajien asiantuntijuuksien tasavertaisuus sekä yhteneväiset, jaetut tavoitteet lapsen kasvatuksessa. Vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta, ammattilaisella kantaa vastuuta lapsen kasvatuksesta osana päiväkotiryhmää ja sen arkea. Seksuaalikasvatuksen osalta osapuolten välinen roolienjako ja selkeyttäminen on kuitenkin paikallaan. Vanhempi on lapsen ominaisuuksien, taipumusten ja historian asiantuntija ja varhaiskasvatuksen ammattilainen taas lapsen kasvun ja kehityksen sekä erityistarpeiden asiantuntija oman työnsä ja koulutuksensa kautta. Optimaalisessa tilanteessa osapuolet voivat ihmetellä yhdessä, oppia toinen toistensa näkemyksistä (Cacciatore, Ingman-Friberg & Friberg-Hommas 2016, 56.)

Myös seksuaalikasvatuksen toteuttaminen vaatii virallisen ja epävirallisen kasvatuksen eli kodin ja varhaiskasvatuksen ammattilaisten yhteistyötä. Vaikka ensisijainen kasvatusoikeus ja -vastuu onkin vanhemmilla, myös varhaiskasvatuksen ammatillisilla on tärkeä rooli kasvatuskumppanuuden toteutumiseksi ja lapsen eheän kasvun tukemiseksi myös seksuaalikasvatuksen osalta. Voidaan puhua niin sanotusta jaetusta asiantuntijuudesta, jossa varhaiskasvatuksen ammattilaiset sekä vanhemmat tuovat omat tietonsa ja taitonsa yhteiseen käyttöön, vastamaan kunkin lapsen seksuaalikasvatuksen tarpeeseen. ”*Lapsen vanhempien antama hyvälaatuinen seksuaalikasvatus on tärkeää, nimittäin sillä on todettu olevan selkeitä yhteyksiä lapsen positiiviseen psyykkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin,*

itsetuntoon ja aikuisuudessa saavutettavaan eheään seksuaalisuuteen” (Stone, Ingham & Gibbins 2013, 229).

Lähestyn seksuaalikasvatusta laajemmin myös varhaiskasvatuksen pedagogiikan näkökulmasta lapsen mallioppimisen ja lähikehityksen vyöhykkeen kautta. Lapsi on jatkuvassa suhteessa ympäröivään kulttuuriin ja ympäristöönsä. Nykypäivänä teknologian kehittyessä lapsi saa arjessaan tietoa seksuaalisuudesta yhä monipuolisimmista lähteistä, kuten perheeltään, sukulaisiltaan, ikätovereiltään, mediasta, hoitopaikastaan sekä muista sosiaali- ja terveystalvveluista (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016b, 63–65.) Ympäristöstä omaksutaan jo varhain erilaisia arvoja, merkityksiä, uskomuksia ja kokemuksia, jotka ovat yhteydessä niin lapsen oppimiseen kuin tietojen ja taitojen kehittymiseen. Lasten arjen ympäristön muodostaa vanhempien ja kodin lisäksi nykypäivänä hyvin usein myös varhaiskasvatuksesta. Varhaiskasvatuksen henkilökunnalla on tärkeä rooli tukea lasten tarpeita ja tietoisuutta myös seksuaalikasvatuksen osalta sosiaalisissa suhteissa, niin kasvattajan ja lapsen välisessä kommunikoinnissa, kuin vertaisryhmässä tapahtuvassa kanssakäymisessä (Munter 2013, 118–119, 126.)

Lapsen seksuaalisuus kehittyy siis ympärillä olevien ihmisten myötävaikutuksesta (Riihonen ym. 2015 48–49.) Vanhemmat ja lapsen muut perheenjäsenet ovat avainasemassa lapsen seksuaalisuuden kehityksessä niin tiedonsaannin, kuin käytösmallien ja arvojen oppimisen kannalta (WHO & BZgA 2010, 21–24.) Avoin ja myönteinen suhtautuminen lapsen seksuaalisuuteen vaikuttaa positiivisesti lapsen minäkuvan, identiteetin ja itsetunnon rakentumiseen. Kun puhutaan seksuaalikasvatuksen mahdollistamisesta varhaiskasvatuksesta, on hyvä huomioida asenteiden vaikutus. Jokainen ammattilainen toteuttaa seksuaalikasvatusta omista lähtökohdistaan käsin. Kasvattajat antavat seksuaalikasvatusta joko tiedostaen, mutta osittain tiedostomattaan. Sitä ovat myös huomaamattomat eleet, ilmeet, puhumattomuus, huumori ja tiuskaisut. Näistä kaikista asennoitumis- ja reagoititavoista lapset imevät itseensä asenteita ja käyttäytymisnormeja (Kangaskoski 2016, 197.)

Kasvatusyhteistyöllä tähdätään lapsen terveyden ja hyvinvoinnin, turvallisuuden sekä terveyttä edistävien asenteiden vaalimiseen. Kasvatusyhteistyön ideaalitalvvelussa kaikki lapsen kasvatukseen osallistuvat henkilöt keskustelisivat ja olisivat

avoimessa dialogissa keskenään, niin että lapsikin osallistuu ja uskaltaa esittää kysymyksiä sekä päivähoitossa että kotona. Jotta lapsi voi saada ikä- ja kehitystasonsa mukaisia, samansuuntaista, toistansa tukevaa tietoa molemmasta kasvuympäristöstään, edellyttää tämä vanhempien ja kasvattajien välistä yhteistyötä ja vuoropuhelua (Cacciatore, Ingman-Friberg & Friberg-Hommas 2016, 53–54.) Aikuisjohtoinen, ikätasoinen, luonteva ja avoin suhtautuminen sekä keskustelu tukee lapsen kokonaisvaltaista kehitystä ja kasvua (Cacciatore, Ingman-Friberg & Friberg-Hommas 2016, 53–56.)

4.2 Perheiden moninaisuus ja monikulttuurisuus

Kun mietitään, että kasvattajia on monenlaisia ja he katsovat kasvatusta omista näkökulmistaan, on muistettava, että myös jokainen perhe on ainutlaatuinen. Jokaisella perheellä on omat käsityksensä ja näkemyksensä lapsensa kasvatuskysymyksiin liittyen (Kangaskoski 2016, 200.) Varhaiskasvatus pitää sisällään kasvatuksellista vuorovaikutusta ja sosiaalistamista ympäröivään kulttuuriin. Varhaiskasvatuksen kentällä seksuaalikasvatuksen kannalta on huomioitavaa, miten tulkitsemme erilaiset perheet, lasten erilaiset kehitysvaiheet ja monikulttuurisuuden. Seksuaalikasvatus perustuu sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden ymmärtämiselle, dialogiselle, kunnioittavalle kohtaamiselle ja konstruktiviselle oppimiselle. Siten sen kannalta on tärkeää, miten erilaiset arvot asenteet, kysymykset, huolet ja tuen tarpeet sekä perheiden erilaiset käsitykset kasvatuksesta, hoidosta, opetuksesta ja huolenpidosta tulkitaan ja miten näissä tilanteissa toimitaan. Kulttuurinen moninaisuus ja moninaiset perheet voivat tuoda omat haasteensa ja eettiset pohdinnat osaksi seksuaalikasvatus keskustelua. Voidaan esimerkiksi pohtia, että kuuluuko seksuaalikasvatus kaikille? Lapsen oikeuksien ja tasa-arvoisen seksuaalikasvatuksen toteuttamiseksi varhaiskasvattajan on oltava valmis tuomaan paikallisen toiminnan arvopohja näkyväksi ja perusteltava sitä. Ammatillaisen on oltava myös valmis keskustelemaan ja kohtaamaan oman kasvatuskatsomuksensa kanssa ristiriidassa olevista arvoista, kasvatustilanteista ja asenteista vanhempien kanssa (Novitsky 2016, 138–143.) Kompromissien ja kasvatusyhteistyön synnyttämä yhteinen linja on toivottavaa, sillä seksuaalisuutta, sen kehitystä ja ilmentymistä voidaan kuitenkin pitää suurena voimavarana jo lapsuudesta lähtien (Laru ym. 2016a, 113–114.)

Jokaisella lapsella on oikeus turvallisiin ihmissuhteisiin sekä turvattuun kasvuun, kehittymiseen ja oppimiseen kulttuurisesta taustastaan huolimatta. Opetuksessa tulee kuitenkin kunnioittaa erilaisia kasvatuskulttuureita ja perheiden toivomuksia perheiden toivomuksia seksuaalikasvatuksen toteutukseen liittyen. Kulttuuriset normit ja arvot viitoittavat joitakin asioita, mutta ei pidä ajatella yleistäen niin, että tietystä kulttuurista tullut ei pysty puhumaan seksuaalisuudesta tai puhuu siitä tietyin rajoituksin (Bildjuschkin 2019.) Kulttuuriset taustat ja kasvuympäristö ohjaavat ihmisen arvoja, moraalialia ja ohjaavat sitä mitä asioita pidämme oikeina, mitä väärinä. Erityisesti sukupuoliroolien korostaminen ynnä muut sen kaltaiset kulttuurisidonnaiset kysymykset vaikuttavat kohtaamisiin ja asioiden puheeksi ottamiseen. Bildjuschkin ja Ruuhilahti lainasivat Puhutaan seksuaalisuudesta teoksessaan Pirkko Brusilan otteita seksuaalisuuteen liittyvissä ajatuksissa eri kulttuureiden ja uskontojen näkökulmasta. Seksuaalisuuden kulttuurisidonnaisuuden ja onnistuneen kohtaamisen näkökulmasta on tärkeää molemmin puoleinen kunnioitus, dialogi, työntekijän ammattitaito ja kokemus sekä asiakkaan hienovarais-tenkin eleiden havainnointi. Ammattilaiselta vaaditaan herkkyyttä ja sensitiivisyyttä aistia tilanteita, tunteita ja reaktioita (Brusila 2008; Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 71–72.)

4.3 Seksuaalikasvattajien roolit

Seksuaalisuus on moninainen, monimuotoinen osa fyysistä, psyykkistä, sosiaalista ja henkistä terveyttämme sekä minäkuvaamme. Jotta voimme ymmärtää ja kohdata asiakkaan seksuaalisuuden ja siihen liittyvät arvot ja tunteet kunnioittavasti sekä arvostaen, on tärkeä oppia tunnistamaan ja tiedostamaan omat seksuaalisuuteen liittyvät tunteet, ajatus ja kokemusmaailma (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 25.) Seksuaalikasvattajien käyttäytymistä ja roolia on lähestytty muun muassa käyttöteorian näkökulmasta. Käyttöteoriaan liittyy kasvattajan toimintaa ja ajattelua ohjaavat henkilökohtaiset lähtökohdat. Teoria vastaa kysymykseen miksi toimin kuten toimin ja sen keskiössä ovat yksilön ilmiötä koskevat arvot ja asenteet. Seksuaalikasvatuksen osalta siihen liittyy niin pedagoginen ulottuvuutensa sekä ihmiskäsitys, oppimis- ja tiedonkäsitys. Käyttöteorian rakentuminen on prosessimainen hitaasti etenevä jatkumo, jota muovaavat kunkin yksilön ja

kasvattajan kokemus, kasvatustilanteet, koulutus, kirjallisuus ja media (Mantsinen 2015, 18–19.)

Katriina Bildjuschkin, seksuaalipedagogi ja seksuaali- ja lisääntymisterveyden asiantuntija on yhdessä Susanna Ruuhilahden, auktorisoidun seksuaalineuvojan- ja kasvattajan kanssa laatinut teoksen ”Puhutaan seksuaalisuudesta”. Kirja on tarkoitettu sosiaali- ja terveystieteiden opiskelijoille, ammattilaisille, opettajille ja muille kasvattajille. Kirja kannustaa omakohtaiseen pohdintaan muun muassa kirjoittajien kehittämän Lumme-mallin avulla. Vedessä kelluva Lumpeenkukka on metafora, jonka tarkoituksena on nostaa seksuaalisuuteen vaikuttavat asiat esille. Seksuaalisuus rakentuu monen eri osatekijän varaan. Oman seksuaalisuuden kohtaaminen koostuu seksuaalisuuden perustasta, seksuaalisuutta tukevista asioista, seksuaalisuutta kannattelevista tekijöistä, erilaisista kehitystehtävistä sekä seksistä ja seksuaalisuuden osa-alueista (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 25.)

Lumme-malli korostaa seksuaalisuutta mahdollisuutena, myönteisenä ja kauniina voimana, osana ihmisyyttä. Seksuaalisuuden puheeksi ottaminen edellyttää oman seksuaalisuuden, ajatusten, arvojen, kokemusten ja tunteiden läpikäyntiä. Siihen heijastuu myös aina yhteiskunnallinen tilanne ja ympäristö, jossa elämme. Vesi edustaa tässä mallissa elämäntilannetta ja muutoksen alati jatkumista. Joskus ympäristö saattaa haastaa ammattilaisia kyseenalaistamaan myös oman kulttuurin arvojen ja normien sekä saadun kasvatuksen ja opetuksen sisältöjä (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 24–26.) Arvot ilmaisevat sitä, mitä pidämme hyvänä, tavoiteltavana ja tärkeänä, joskus jopa mustavalkoisesti ainoana oikeana ratkaisuna. Seksuaalisuudenkin suhteen valinnat ovat hyvin pitkälti arvoperustaisia. Arvoihin liittyy vahvasti myös ihmiskäsitys ja millainen ihminen meidän käsityksemme mukana pohjimmiltaan on. Sosiaalialalla ihminen käsitetään usein fyysispsykkis-sosiaalisena ja henkisenä kokonaisuutena (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 132.)

Varhaiskasvatuksen ammattilaisten identiteettejä seksuaalikasvattajina on tarkasteltu jo aiemmin mainitun Laseke- tutkimuksen tutkimustulosten osalta neljän erilaisen ja viitteellisen seksuaalikasvattajan ammatti-identiteetin avulla. Kyseiset

ammatti-identiteetit ovat kasvattajien itse itselleen luomia. Ammatti-identiteeteiltään kasvattajat luokiteltiin niin aktiivisiin, mahdollistajiin, vastaajiin ja kieltäjiin. Niiden ääripäässä on aktiivinen seksuaalikasvattaminen osana normaalia kasvatustyötä sekä totaalinen seksuaalikasvatuksen puute. Aktiiviset seksuaalikasvattajat kokevat seksuaalikasvatuksen olevan luonnollinen ja normaali osa arjessa tehtävää kasvatustyötä. Mahdollistajat eivät tarjoa tietoa seksuaalisuuteen liittyen aktiivisesti, mutta he rakentavat turvallista ja kannustavaa ilmapiiriä, jolloin lapsi uskaltaa ottaa asioita puheeksi ja kysyä. Esimerkiksi oppimisympäristössä on tarjolla aiheeseen liittyviä kirjoja, julisteita tai muuta sellaista. Kuitenkin tiedontarve on lähtöisin lapselta, eikä tietoa tuoda aktiivisesti esille. Vastaajat taas eivät vastaa, ellei lapsi kysy. Vastaajan tieto on myös kohdennettu vain sille kyseiselle kysyvälle lapselle, ei koko lapsiryhmälle, vaikka ryhmä voisi siitä kokonaisuudessaan hyötyä. Kieltäjät eivät anna seksuaalikasvatusta lainkaan ja katsovat että se kuuluu täysin perheiden vastuulle. Osa ammatti-identiteettien rooleista on kritisoitu muun muassa siitä, ettei lapsi osaa aina tuoda ilmi tiedontarvettaan esimerkiksi itsensä arvostamiseen ja turvataitoihin liittyen. Tällaiset perustaidot tulisi siten opettaa lapsille esiopetus- tai varhaiskasvatussuunnitelman mukaisesti (Ingman-Friberg 2016, 50–51.)

4.4 Kasvatusvastuu ja seksuaalisuuden puheeksi ottaminen

Ihmiskäsitys ohjaa toimintaamme, tekojamme ja tapojamme sekä seksuaalisuuden osalta se ohjaa myös ilmiön luontevuutta, se mitä yhdistämme seksuaalisuuteen kuuluvaksi. Niin ihmiskäsitys kuin työntekijän oma suhtautuminen ja koulutus sekä sen tuoreus ohjaavat työtämme ja sitä, miten voimme asiakkaalle puhua seksuaalisuuteen liittyvistä kysymyksistä. Laseke-ammattilaiskyselyn mukaan seksuaalisuuden puheeksi ottaminen oli koettu varhaiskasvattajien taholta haastavaksi seksuaalikasvatuksen koulutuksen puutteen vuoksi. Ilman tarvittavaa tietotaitoa, spontaanit tilanteet voivat hämmentää kasvattajaa ja vastuu sysätään usein kotiin. Käytännön tilanteissa lapsen tiedon tarve on kuitenkin välitöntä ja siihen pitäisi mahdollisuuksien mukaan pystyä vastaamaan ikätasoisesti ja taroituksenmukaisesti. Osa kasvattajista näkee seksuaalikasvatuksen luonnollisena osana työtä, osa kokee sen vaikeana tai kiellettyinä aihealueena esimerkiksi

kulttuurillisista, uskonnollisista tai omista henkilökohtaisista uskomuksista ja arvoista käsin (Ingman-Friberg 2016, 42–43; Cacciatore & Ingman-Friberg 2016a, 32–40.)

Kasvatusvastuuta voi lähestyä esimerkiksi niin, että se on aina kulloinkin tilanteessa läsnä olevalla aikuisella. Seksuaalikasvatukseen liittyvät käytännön tilanteet koostuvat usein lapsen kysymyksestä kumpuavasta tarpeesta, joka tulee yleensä yllättäen, esimerkiksi lasten leikin lomassa. Seksuaalikasvatuksen voitaisiin ajatella tapahtuvan lapsen arjen ohessa. Lapsi saa monista lähteistä tietoa ja taitoa ja vaikutteita koskien seksuaalisuuttaan, niin isommilta sisaruksiltaan, päiväkodin vertaisryhmältä, vanhemmiltaan, muilta kasvattajilta sekä näkemältään ja kokemaltaan sekä mediasta. Vertaisryhmässä ajankohtaiset leikit, uteliaat tutkiskeluleikit, vauvan syntymä lähipiirissä, ihastumiset ja hellyyden osoitukset, mutta yhtä lailla kiusaaminen ja satuttaminen muovaavat lapsen seksuaalisuutta, itsetuntoa sekä kuvaa kehostaan, alastomuudesta ja oikeuksistaan. Tiedonlähteitä on monia ja ne kaikki kilpailevat aikuiselta saadun luotettavan ja ikätasaisen tiedon kanssa (Laru 2015.)

Ammattilaisen rooli on rohkaista ja mahdollistaa seksuaalisuuden puheeksi ottaminen. Seksuaalisten asioiden puheeksi ottaminen edellyttää kohtaavaa työtettä ja seksuaaliterveyden vaalimista. Hoito- ja kasvatustyötä tekevien ammattitaitoon sisältyy kyky luoda luottamuksellinen ilmapiiri, jossa myös seksuaalikysymysten esittäminen on mahdollista. Jos lapsi tekee aloitteen ja kysyy jotain meiltä aikuisilta, meidän ei tulisi sivuuttaa sitä. Varsinkin jos lapsi kertoo aikuiselle luottamuksella jotakin, tulisi tätä uskoa. Kasvattajan reagointi korostuu Aalto-Setälän (2019) mukaan esimerkiksi lapsen traumaattisen kokemuksen vastaanottamisessa, jolloin kuultu asia tulisi ottaa työntekijän puolesta vastaan neutraalisti. Aikuisen neutraali suhtautuminen viestii lapselle, että kyllä tästä selvitään. Jos taas ammattilaisina reagoimme viestiin kauhistellen tai ahdistuen, voi lapselle tulla aikuisen reaktiosta viesti, ettei tällaisista asioista tule puhua (Aalto-Setälä 2019.) Seksuaalisuus ja sen puheeksi ottaminen tai lasten kysymyksiin vastaaminen ei ole aina helppoa sillä näemme asian aikuisen perspektiivistä käsin. Välttelemällä aihetta emme kuitenkaan tue lapsen tiedon tarpeen vastaamista (Bildjuschkin 2019.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Tarkastelin seksuaalikasvatusta varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä ja sen takia liitin opinäytetyöni vahvasti työelämään. Työelämän yhteistyökumppanin kautta oli tarkoitus selvittää seksuaalikasvatuksen nykytilaa ja tarpeellisuutta erään rovaniemeläisen päiväkodin varhaiskasvatushenkilökunnan näkökulmasta. Haastatteluilla syvensin kirjallisuuskatsauksen tuomaa teoreettista viitekehystä, ymmärtäen ja tulkiten seksuaalikasvatuksen merkitystä osana varhaiskasvatusta ja lapsen kehitystä. Tähän liittyen tutkimuskysymyksiksi muodostui, miten leikki-ikäisen lapsen seksuaalikasvatus ymmärretään ja koetaanko seksuaalikasvatus ylipäättään tarpeelliseksi varhaiskasvatuksen kentällä. Sen lisäksi tarkastelin varhaiskasvattajien roolia ja vastuuta niin sanottuina seksuaalikasvattajina. Opinnäytetyön teoreettiset viitekehykset eli lapsen seksuaalisuus ja sen kehittyminen, myönteinen ja ikätasoinen seksuaalikasvatus sekä seksuaalikasvattajien roolit ohjasivat teemahaastattelun sisältöä. Kyseiset teemat huomioitiin läpileikkaavasti koko opinäytetyöprosessin ajan.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli ennen kaikkea tuottaa tietoa leikki-ikäisten lasten seksuaalisuudesta, sen kehityksestä ja siihen vastaamisesta seksuaalikasvatuksen kautta sekä antaa ainakin välillisesti varhaiskasvattajille valmiuksia kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen toteuttamiselle varhaiskasvatuksessa. Toin opinäytetyössäni näkyviksi ilmiöön liittyvän käsitteistön, haasteet ja mahdollisuudet sekä pyrin luomaan keskustelua aiheesta. Tarkoitus oli edistää omalta osaltaan kasvattajien mahdollisuuksia tukea lapsen seksuaalista kehitystä, tunne- ja turvataitoja, kehoitsetuntoa ja oman arvon tuntemusta sekä edistää myönteistä suhtautumista lasten kysymyksiin kehosta ja seksuaalisuudesta sekä hyväksyvää asennetta kaikkia kehonosia kohtaan. Sen lisäksi tavoitteena oli oman asiantuntijuuden ja ammattitaidon kehittyminen ja seksuaalikasvatuksen hyödyntäminen tulevassa ammatissa varhaiskasvatuksen opettajana. Opinnäytetyön perustana toimi varhaiskasvatusta koskevan lainsäädännön lisäksi lapsen oikeus seksuaalikasvatukseen ja kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin osana varhaiskasvatusta (YK lapsen oikeuksien sopimus 60/1991 4§; Euroopan lapsiasiavaltuutettujen kattojärjestö ENOC 2017 & Opetushallitus 2018.)

5.2 Laadullinen tutkimusote

Toteutin opinnäytetyön laadullista eli kvalitatiivista tutkimusotetta käyttäen. Laadullisen opinnäytetyön lähtökohtana on todellisen elämän kokonaisvaltainen kuvaaminen ja siinä suositaan ihmistä tiedonkeruun lähteenä. Kyseinen menetelmä sopi opinnäytetyöhöni, sillä lähestyn tutkimuskysymyksiäni eritoten haastateltavien omien kokemusten kautta. Kyseinen tutkimusote tuo varhaiskasvatuksen ammattilaisten näkökulmat hyvin esille. Menetelmää on kritisoitu kuitenkin siitä, ettei se ole täysin objektiivinen, sillä tutkija ja tieto kytkeytyvät aina toisiinsa (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2001, 152–155,168.)

Laadullista tutkimusotetta hyödynnettäessä ei käytetä tilastollisia menetelmiä tai lukuja, vaan sen sijaan kvalitatiivinen tutkimusote koostuu sanoista ja lauseista. Sen seurauksena ilmiötä koskevat kokemukset, uskomukset ja asenteet korostuvat. Laadullisella tutkimusotteella tähtäsin tutkimusilmiön syvällisempään ymmärtämiseen ja tarkasteluun. Puhuttaessa laadullisesta tutkimusotteesta tulee muistaa, että se on kuvausta jostain tietystä ilmiöstä ja sen yleistettävyyden rajautuu juurikin kyseiseen tutkittavaan yksikköön tai ihmisiin, mutta laajemmassa mittakaavassa tutkimuksen tuloksia ei voida yleistää. Laadullinen tutkimusmenetelmä mahdollistaa myös hyvin sensitiivisten alueiden tutkimisen esimerkiksi aineiston keräämisen haastatteluilla. Sen vuoksi kyseinen tutkimusmenetelmä soveltuu hyvin sensitiivisen aiheen kuten seksuaalikasvatuksen tarkasteluun (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2001, 152–155,168.)

5.3 Aineistonkeruu

Etenin opinnäytetyön toteutuksessa prosessinomaisesti, niin että opinnäytetyön eri vaiheet huomioitiin läpileikkaavasti työssäni ja prosessin eri vaiheet etenivät loogisena jatkumona, ollen kuitenkin vuorovaikutuksessa keskenään. Toteutin opinnäytetyöni laadullisin eli kvalitatiivisin tutkimusmenetelmin, laadullista tutkimusotetta käyttäen. Tarvittavat tausta-aineistot hankittiin käyttäen kirjallisuuskat-
sausta ja teemahaastattelua. Teemahaastattelun ja puolistrukturoidun haastattelun määrittely tai erottelu ei ole yksiselitteistä. Tässä opinnäytetyössä toteutin

haastattelut teemoittain, mutta teemojen lisäksi valmistelin vielä tarkentavia kysymyksiä, jotka esitin haastateltaville. Käytännössä puolistrukturoidusta haastattelustakin käytetään toisinaan nimitystä teemahaastattelu; esimerkiksi tässäkin tapauksessa, kun haastattelussa esitetään tarkkoja kysymyksiä tietyistä teemoista, muttei välttämättä käytetä juuri samoja kysymyksiä kaikkien haastateltavien kanssa. Teemahaastattelu voidaan kuvata keskustelunomaisena puolistrukturoitu haastattelumenetelmä, jossa kysymysten tarkkaa muotoa tai järjestystä ei ole ennalta määriteltä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, 55–57.)

Tutkimuskysymykseen vastaamiseksi tarvitsin tietoa varhaiskasvatuksen kentältä. Sen takia varhaiskasvatuksen henkilökunta oli suuressa roolissa opinnäytetyössäni. Aineiston keruumenetelmänä käytin teemahaastattelua, jotta tiedonantajien eli tässä tapauksessa varhaiskasvatuksen ammattilaisten äänet ja näkökulmat pääsevät kunnolla esille. Teemahaastattelun avulla pyrin kuvaamaan ja ymmärtämään sekä selittämään ilmiötä mahdollisimman kattavasti lähestyen sitä konstruoituna vuorovaikutuksessa tapahtuvana ja tilannesidonnaisena, en aktuaalisena faktana (Eskola 2007, 34–35.) Teemahaastattelu toteutettiin varhaiskasvatuksen opettajien ryhmähaastatteluna. Teemahaastattelulla kerätään kvalitatiivista tietoa ilmiöstä, ja ryhmähaastattelu mahdollistaa syvällisen tiedon keräämisen ja ajatusten jakamisen. Ryhmähaastattelussa keskustellaan tutkittavana kohteena olevasta ilmiöstä ja siihen liittyvistä teemoista yhdessä, mutta haastattelija voi esittää ja kohdentaa kysymyksensä myös yksittäiselle ryhmän jäsenelle (Hirsjärvi & Hurme 2001, 61.)

Teemahaastattelu puolsi hyvin opinnäytetyöni tiedontarvetta, sille se mahdollisti tiedonkeruun usealta henkilöltä samanaikaisesti. Haastattelijana huolehdin siitä, että kaikki pääsivät tasavertaisesti ääneen ja kannustin ryhmän jäseniä monipuoliseen keskusteluun aiheesta. Teemahaastattelun on tarkoituksenmukaisesti vapaa muotoisen keskustelun mahdollistava haastattelutilanne, joten otin joustavuuden huomioon myös haastattelulomaketta (Liite 1.) suunnitellessa. Teemahaastatteluun ei sovellu käytettäväksi liian tarkasti strukturoitu kysymyslomakke-pohja (Eskola & Suoranta 2000, 96–97.) Haastatteluteemoja on optimaalisesti 6–8 kappaletta. Opinnäytetyssäni lomakkeena toimi puolistrukturoitu peruspohja, joka koostui kuudesta haastatteluteemasta. Haastatteluteemojen hahmottelun

osalta kiinnitin huomiota kysymysten linkittymisestä teoriapohjaan. Teemat käsitelivät vastaajan saamaa perehdytystä seksuaalikasvatukseen liittyen, omakoh- taisia kokemuksia, arvoja, näkemyksiä ja annettuja merkityksiä varhaiskasvatuk- sen kentällä toteutettavasta seksuaalikasvatuksesta ja leikki-ikäisen lapsen sek- suaalisuudesta ja sen ilmenemisestä. Varhaiskasvattajilta kysyttiin myös varhais- kasvatussyksikön käytänteistä, vanhempien kanssa tehtävästä kasvatussyhteis- työstä sekä mahdollisista haasteista ja mahdollisuuksista. Haastattelussa kä- vimme läpi myös seksuaalikasvatuksen sisältöön ja tarpeellisuuteen sekä seksu- aalikasvattajan rooleihin liittyviä teemoja. Johdin haastattelua opinnäytetyön kan- nalta keskeisiin teemoihin, mutta mahdollistin myös haastateltavien omien tärkei- den näkökulmien ja teemojen esiin nostamisen, siinä määrin kuin se on tarpeel- lista ja pysyimme aiheessa. Lähetin haastateltaville haastattelun teemalomak- keen tutustuttavaksi ennakkoon hyvissä ajoin ennen sovittua haastattelu ajan- kohtaa. Ennakointi mahdollisti haastateltavien aiheeseen perehtymisen ja haas- tatteluun valmistautumisen. Lähetin myös haastateltaville sekä opinnäytetyöni esitarkastusversion että lopullisen version, jotta he pystyivät tarkastamaan, ettei heidän sanomisiaan ole käytetty väärin tai väärinymmärretty.

Mitä haastattelun toteutukseen tulee, olen käyttänyt päiväkodin valinnassa hyö- dyksi jo olemassa olevia työsuhteitani, mutta se ei ole mikään tietoinen tai tutki- mustuloksiin suuresti vaikuttava tekijä (Eskola 2007, 36–42.) Haastateltavien henkilöiden määrä on valittu perustellusti huomioiden perusjoukon otos, ulottu- vuus ja se mitä asioita tutkimuksessa tavoitellaan tai halutaan ottaa huomioon (Eskola & Suoranta 2000, 96–97.) Opinnäytetyön edetessä vastaan tulleista muuttujista huolimatta ryhmähaastattelu koostui suunnitelmien vähimmäisvaati- musten mukaisesti kolmesta kasvattajasta. Haastateltavat työntekijät valikoituvat sattumanvaraisesti sillä hetkellä töissä olleista kasvattajista. Kaikki haastateltavat olivat koulutukseltaan varhaiskasvatuksenopettajia, sillä heillä on ryhmän pääasi- allinen pedagogisen toiminnan suunnittelun, organisoinnin ja arvioinnin vastuu. Työlle olisi voinut antaa lisäarvoa myös lastenhoitajien tai niin kuin alun perin oli suunnitelmissa, vanhempien näkökulman esiin tuominen. Toteutimme haastatte- lun poikkeusoloista johtuen Skype for business videonpuhelun välityksellä. Haas- tattelu sujui hyvin rennossa ilmapiirissä eikä tietoteknisiä ongelmia ilmennyt. Ai-

kaa haastattelulle oli varattu noin tunti. Ajankäytöllisesti aika oli riittävä ja kesimme käsitellä kaikkia teemoja. Lähetin haastateltaville vielä sähköpostitse muutaman tarkentavan kysymyksen. Koen saavuttaneeni haastattelulle asetetun tavoitteen löytää teorian ja konkretian välisiä suhteita.

5.4 Analysointi

Teemahaastatteluaineiston analysointi on haastavaa ja poikkeaa osittain muusta laadullisen aineiston analyysistä. Olin valmistautunut kohtaamaan myös pettymykset haastattelujen annin osalta. Haastattelun anti osoittautui hyvin käyttökelpoiseksi ja monipuoliseksi. Koen, että siihen vaikutti haastateltavien aito kiinnostus aihetta kohtaan ja siten motivaatiotekijät. Analysointi vaiheessa nostin aineistosta aktiivisesti keskeisiä teemoja osaksi opinnäytetyötä. Laadullisessa tutkimuksessa analysointi ja aineiston hankinta on limittäistä, osin saman aikaistakin toimintaa. Aineiston läpikäymisen helpottamiseksi haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin tietokoneella puhtaaksi kirjoittaen. Litteroin eli purin auki kirjoittaen haastattelusta syntyneen nauhoitteen sanasta sanaan kirjalliseen muotoon. Litterointi, kirjaintaminen ja tekstintäminen eli äänitallenteiden purkaminen kirjalliseen muotoon on tyypillisin tapa käsitellä puheaineistot analysoitavaan muotoon. Litterointia on luokiteltu sen tarkkuuden osalta erilaisiin tasoihin. Toteutettavaan litterointiin tasoon vaikuttaa tutkimukselle asetetut tavoitteet. Litterointi suhteutetaan siis aina vastaamaan tutkimuksen tarpeisiin tarkoituksenmukaisesti. Litteroin oman aineistoni käyttäen peruslitteroinnin ja sanatarkan eli eksaktin litteroinnin välimuotoa. Kirjoitin haastatteluaineiston auki puhekieltä käyttäen sekä sanatarkasti, mukaan lukien täytesanat ja äännähdykset. En kuitenkaan kokenut tarpeelliseksi opinnäytetyön kohdalla kirjata ylös taukoja tai tunteiden ilmaisuja, vaikkakin litteroinnin kannalta on suositeltavaa, että aineisto on auki kirjattu mieluummin liian tarkkaan kuin vajavaisesti. Aineistojen jatkokäytön kuten analyysin kannalta on suositeltavaa, että litteroinnin vähimmäistaso on peruslitterointi. (Tietoarkisto. 2020)

Yhteensä haastattelumateriaalia syntyi noin 55 minuutin ja 21 sivun verran. Litterointi mahdollisti aineistosta nousevien keskeisten teemojen löytämistä, teemoittelua ja myöhemmin tulosten ja johtopäätösten muodostamista. Haastattelun anti

siis analysoitiin teemoittelemalla aineistosta nousevat aiheet eri teemojen ja tutkimuskysymysten alle. Teemoittelin aineiston ensin tutkimuskysymysten ja tutkimuksellisten viitekehysten mukaisesti kolmeen osaan: lapsen seksuaalisuuteen ja sen kehitykseen, seksuaalikasvatukseen sekä kasvatuskumppanuuteen. Sen lisäksi teemoittelin aineistosta vielä erillisiksi osikseen seksuaalikasvatuksen eri osa alueet; keho-, tunne- ja turvataitokasvatuksen sekä sukupuolisensitiivisyyden ja sen lisäksi seksuaalikasvatuksen tarpeellisuuteen ja roolijakoon liittyvät teemat sekä tulevaisuuden haasteet ja mahdollisuudet. Analysointi tapahtui hajota ja hallitse tyypillisesti, tyypittelemällä aineistoa eri teemojen, kohdennettujen vastausten, sitaattien sekä tutkimuskysymysten avulla. Käytin apunani erilaisia värikoodoja teemojen erottelussa. Teemoittelu oli suositeltava ja toimiva analysointitapa, kun etsitään vastausta käytännön ongelmaan ja tavoitteena on nostaa opinnäytetyön kannalta keskeiset asiat näkyville. Teemoittelu mahdollisti myös kokonaisuuksien hallinnan, pelkistämisen, tiivistämisen sekä vastausten vertailun, teemojen esiintymisen tarkastelun eri lähteistä ja ilmiön kontekstuaalisen paikantamisen. Huomioin sitaattien käytössä niiden perustellun käytön. Jokainen sitaatti vaatii oman tulkintansa ja käyttötarkoituksensa, oli se sitten tutkijan oman tulkinnan pohjana tai todisteena teorialle (Eskola 2007, 43–44.)

Seksuaalikasvatus herätti aiheena paljon keskustelua varhaiskasvattajien puolelta. Ilmiöstä nousevia ja keskustelua herättäneitä teemoja olivat erityisesti seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen, toteutumiseen ja kehittämiseen sekä vastuualueisiin liittyen. Haastateltavat olivat melko samoilla linjoilla seksuaalikasvatuksen suhteen keskenään sekä suositusten valossa. Haastatteluun osallistuminen oli vapaaehtoista, joka saattaa itsessään olla yksi syy siihen, ettei seksuaalikasvatusta vastustavia mielipiteitä ei tullut ilmi. Myös haastattelun toteutus ryhmähaastatteluna voi vaikuttaa esiin nostettaviin mielipiteisiin. Ryhmähaastattelulla on omat hyvät ja huonot puolensa. Ryhmähaastattelussa haastateltavat saavat tukea toisiltaan, mutta voi olla, että eriäviä mielipiteitä ei tällaisessa haastatteluasetelmassa myöskään uskalleta mahdollisesti tuoda esiin (Eskola & Suoranta 2000, 96–97.)

Analysoin aineistoa myös taustakirjallisuuden avulla, pyrkien löytämään taustakirjallisuuden ja itse hankitun aineiston välisiä suhteita, mitä myöhempi tulosten tulkinta ja kokonaisvaltainen ymmärrys vaati. Analysoin myös teorian ja tulosten

välisiä yhtälöllisyyksiä ja eroavaisuuksia. Mitä opinnäytetyön raportointiin tulee, yhdistin teemahaastattelun osaksi perinteistä IMRD-kaavaa, niin että tuloksena on yhtäläinen ja johdonmukaisesti etenevä opinnäytetyö, jonka eri osa alueet, kuten teoria, tulokset ja johtopäätökset ovat vuorovaikutuksessa keskenään (Eskola 2007, 34–35.) Pyrin tällä siihen, että tuottamani teksti on helppolukuista ja kiinnostavaa sekä selkeästi koostettua (Eskola 2007, 43–44.)

5.5 Työn eettisyys ja luotettavuus

Noudatin opinnäytetyössäni niin ammatti- kuin tutkimusetiikkaa muun muassa tutkimuseettisen neuvottelukunnan vuonna 2019 uudistamaa ja laaja-alaista ohjeistusta hyödyntäen. Sen lisäksi toimin hyvien tutkimuskäytäntöjen mukaisesti, noudattaen tutkimuksessani tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja ja sovellettavia tieteellisesti ja eettisesti kestäviä tutkimusmenetelmiä. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet koostuvat ihmisarvon, aineettoman ja aineellisen kulttuuriperinnän kunnioituksesta. Sitouduin myös siihen, ettei tutkimuksestani aiheudu tutkittaville yksilöille, yhteisöille tai muille tutkimuskohteille riskejä, haittaa tai muita vaaroja (Tutkimuseettinen neuvottelukunta [TENK] 2019, 7–13.)

Eettisyys on periaate, joka on läsnä koko opinnäytetyöprosessin ajan, se huomioidaan opinnäytetyössäni aina tutkimusaiheen valinnasta tiedon julkistamiseen asti. Eettisyys pitää sisällään valintoja arvovapauden, objektiivisuuden, relevanttisuuden, luotettavuuden, kriittisyyden ja arvioitavuuden näkökulmasta. Aineiston hankinnassa, sen suunnittelussa, toteutuksessa ja tulkinassa kiinnitin huomiota omaan tutkijasuhteeseeni suhteessa tutkittaviin. Täysin arvovapaata opinnäytetyötä on mahdoton tehdä, mutta pyrin tiedostamaan omat näkökulmani, ennakkoletukseni sekä arvot ja asenteet sekä valmiudet ”tutkijana”. Tutkimusetiikan noudattaminen näkyy myös muiden tutkijoiden töiden kunnioittamisena ja laajojen, monipuolisten lähteiden käyttönä (TENK 2019, 7–13.) Pyrin käyttämään työssäni mahdollisimman paljon primäärisiä, eli ensisijaisia, alkuperäisiä lähteitä, toissijaisten lähteiden sijasta. Käyttämäni lähteet ovat myös suurilta osin melko tuoreita julkaisuja, joten niiden sisältämät tiedot ovat ajan tasalla ja vastaavat näin paremmin tutkimuskysymyksiin. Eettisiä periaatteita noudattaen pyrin välttämään

kaikenlaista plagiointia työssäni, mikä on edellyttänyt ja vaatinut tarkkaa lähdeviittausten sekä lainausten käyttöä. Lähteiden käyttöön liittyen muistin myös tietynlaisen lähdekritiikin (Pohjola 2007, 11–12, 17.)

Eettisyys näkyy myös aineiston keruussa ja analysoinnissa, sillä arvioin jatkuvasti myös aineistonkeruussa ja analysoinnissa tulosten luotettavuutta ja niihin vaikuttavia seikkoja. Opinnäytetyötä tehdessä, tulosten tallentamisessa, esittämisessä ja arvioinnissa noudatan tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja; rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta sekä tarkkuutta. Käytännössä tämä edellyttää opinnäytetyössä tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisten tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmien käyttöä. Opinnäytetyössä syntyneet tietoaineistot on tallennettu ja säilytetään tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten edellyttämällä tavalla (TENK 2019, 7–13.) Haastattelun objektiivisuuden, reliabiliteetin ja validiteetin osalta kiinnitin huomiota kysymysten laatimiseen ja haastattelun toteutukseen. Kysymysten kohdalla kiinnitin huomiota, siihen että ne vastaisivat mahdollisimman tarkasti juuri kysyttävään asiaan ja etteivät ne olisi monitulkintaisia. Esiotin haastattelutilanteessa myös tarkentavia kysymyksiä, jotta varmistuin, että olen ymmärtänyt asian ja asiayhteyden oikein. Haastattelukysymysten olivat myös spesifisti yhteydessä tutkimuskysymyksiin, tämän saavutin ylimääräisten kysymysten karsimisella. Haastattelu perustui myös täysin vapaaehtoisuuteen, ja haastatteluun olivat tervetulleet kaikki halukkaat varhaiskasvatuksen työntekijät kyseisistä päiväkotiyksiköistä. Haastattelun luotettavuutta laskeva seikka liittyy vallitsevista poikkeusoloista johtuvaan haastatteluasetelmaan, sillä jouduin muuttamaan haastattelun kasvotusten käytävästä keskustelusta Skype for business -videokeskusteluun. Etäyhteyksin suoritetussa haastattelussa on omat tutkimuseettiset sekä käytännön haasteensa, mutta haastattelun läpivienti onnistui kuitenkin ammattimaisesti.

Opinnäytetyön eettiset seikat ja työn luotettavuus nousevat aina esiin, varsinkin kun on kyse ihmistieteistä, jossa tutkimuksen kohteena on ihminen. Vaikkakin aiheeni käsittelee lasten ympäristössä tapahtuvaa toimintaa ja kasvatusta, en haastattele tai havainnoin lasten toimintaa. Opinnäytetyössäni keskityin aikuisten mielipiteisiin ja näkemyksiin seksuaalikasvatuksesta. Opinnäytetyön tekoon ja sen julkaisemiseen liittyy sosiaalista vastuuta, joten on tärkeää, millaisia tulkintoja

ja johtopäätöksiä ilmiöstä teen. Lapsuuden seksuaalisuuteen ja sen tutkimiseen liittyy metodologisia haasteita. Lasten seksuaalisuus ja siihen liittyvät teemat ovat tutkimusaiheena edelleenkin kulttuurillisesti sensitiivisempiä kuin muu lapsuuden kehityksen tutkimus. Otin huomioon seikan, että opinnäytetyössä tekemäni tulokset voivat vaikuttaa vallitseviin käsityksiin lapsuudesta ja seksuaalikasvatuksesta. Ymmärrän aiheen herättävän tunteita ja siitä syystä kiinnitin huomiota tarkoituksenmukaisesti käytettäviin käsitteisiin ja niiden perusteluun. Lähestyin seksuaalikasvatusta ja seksuaalisuutta luonnollisena osana lapsen kehitystä ja varhaiskasvatusta. Seksuaalikasvatus on lapsen oikeus, mutta usein aikuisia hämmentävä asia (Pohjola 2007, 12.)

Tärkein aspekti eettisessä opinnäytetyössä onkin muiden ihmisten kunnioittaminen, sillä tutkiminen on aina vallan käyttöä; mitä sanotaan, mitä jätetään sanomatta. Tiedon julkistamisen etiikkaan liittyy luottamuksellinen vaade ja esimerkiksi yksityisyydensuojan kunnioittaminen. Eettisten periaatteet mukaisesti tuen Euroopan unionin yleisen tietosuoja-asetuksen (2016/679) ja Tietosuojalain (1050/2018) soveltamista opinnäytetyössäni. Huomioin sen siten, että haastateltavat henkilöt ja tapauskertomukset ovat vain tarkoituksenmukaisesti käytettyjä ja niin ettei ketään yksittäistä henkilöä tai päiväkotia voi niistä tunnistaa. Yhtenä teoreettisena viitekehysenä opinnäytetyöhöni toimii valtakunnallinen ja paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma sekä mahdollisesti päiväkodin oma varhaiskasvatussuunnitelma. Lapsi- tai ryhmäkohtaisia varhaiskasvatussuunnitelmia minulle ei ollut tarvetta katsella, joten en käsitellyt työssäni minkäänlaisia henkilötietoja. Tiedostan tietosuojalainsäädännön ja oman vaitiolovelvollisuuteni. Korostan opinnäytetyössäni sitä, että tutkimuksen kohteena on itse ilmiö eli seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa, ei yksittäisten päiväkotien tai kasvattajien näkökulmat. Opinnäytetyön tarkoitus ei ole vertailla päiväkotien toteuttamaa seksuaalikasvatusta ja etsiä sieltä puutteita tai järjestää osallistuvaa päiväkotia mitenkään vertailun kohteeksi (Pohjola 2007, 19–20; Euroopan yleinen tietosuoja-asetus 2016/679; Tietosuojalaki 1050/2018.)

5.5 Oppimisprosessi ja ammatillinen kasvu

Opinnäytetyöprosessi käynnistyi keväällä 2019, jolloin palautin aiheesta ideaperin. Tutkimussuunnitelman valmistuminen ajoittui marraskuulle 2019. Työstin tutkimussuunnitelman ja teoriapohjan ohella myös haastattelulomakepohjaa (Liite 1.) Toimeksiantosopimuksen tutkimusluvan hoidin kuntoon kevään 2020 aikana. Kevät 2020 ja opinnäytetyöprosessi ei sinällään ole ollut mikään helppo. Koronan aiheuttamien poikkeusolojen myötä matkan varrella on ilmennyt lisähaasteita ja jouduinkin työelämässä ja arjessa tapahtuneiden muutosten myötä muuttamaan hieman opinnäytetyöni tutkimusasetelmaa. Muutokset kuuluvat asiaan, mutta oli harmittavaa jättää vanhempien näkökulmat kokonaan pois. Varhaiskasvatushenkilökunnan haastattelut suoritin huhtikuussa 2020, jonka jälkeen litteroin ja analysoin haastattelun hetimiten. Kokonaisuudessaan opinnäytetyöprosessi on vaatinut ajallisesti vajaan vuoden. Työn aikatauluttaminen on ollut ajoittain haastavaa, mutta opettavaa. Jotta saatoin työn valmiiksi ajallaan, edellytti se myös perinpohjaista perehtymistä aiheen teoriaperustaan. Alun perusteellinen teoreettinen tutustuminen aiheeseen maksoi itsensä lopussa takaisin.

Kokonaisuudessaan opinnäytetyöprosessi kehitti ammatillisuuttani valtavasti, esimerkiksi ajanhallinnan, itseohjautuvuuden, tiedon etsinnän ja tutkimuksellisten menetelmien ja itsenäisen työskentelyn ja tiedon kriittisessä tarkastelussa. Opinnäytetyön tekeminen kehitti myös ongelmanratkaisutaitojani ja verkostotyöskentelyäni. Itse opinnäytetyön aihepiiri oli minulle ennestään vieras, ja koen nyt omaavani riittävät valmiudet toteuttaa seksuaali- eli kehotunnekasvatusta kokonaisvaltaisesti ja ikätasoisesti tulevassa työssäni varhaiskasvatuksen opettajana. Osoitan opinnäytetyölläni perehtyneisyyttä seksuaalikasvatuksen ja varhaiskasvatuksen arjessa tehtävän käytännön työn yhteensovittamisessa sekä toimintamallien soveltamisessa kyseiseen toimintaympäristöön.

6 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET

6.1 Kasvattajien näkemyksiä leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuudesta ja kokemuksia sen ilmentämisestä

Tarkastelin opinnäytetyössäni varhaiskasvatuksen ammattilaisten esiin nostamia näkemyksiä sekä kokemuksia leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuudesta, sen kehityksestä ja ilmentymisestä. Opinnäytetyön tulosten valossa kasvattajat näkivät lapsen seksuaalisuuden ja sen kehityksen yksiköllisenä ja luonnollisena osana ihmiselämää. Annettujen merkitysten ja arvojen puolesta kasvattajat painottivat sensitiivistä otetta seksuaalisuuteen liittyviä asioita kohdatessaan.

”Mielestäni seksuaalisuus on jokaisessa oleva, hyvin henkilökohtainen asia. Jokainen kokee seksuaalisuuden omalla tavallaan.”

”Lapsen seksuaalisuutta tulisi mielestäni käsitellä aina sensitiivisellä otteella ja lasta ei tulisi torua tai hiljentää, kun lapsen mielenkiinto kohdistuu sukupuoliasioihin.”

Haastattelun anti oli lasten seksuaalisuuden ilmentämisen osalta hyvin saman suuntainen kuin Laseke-tutkimuksen tutkimustulokset tämän aihealueen osalta (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016a.) Haastattelemieni ammattilaisten kokemustiedon pohjalta lapset ilmentävät seksuaalisuuttaan niin puheissa, teoissa, leikeissä kuin kysymysten kautta. Yhteenvetona voitaisiin sanoa, että eniten ilmeni ihastuksia, hellyyden osoituksia, yksityisyyden ja sosiaalisten normien harjoittelua, oman ja toisen kehon kunnioittavaa tutkimista ja vertailua sekä harvemmin unnutusta. Haastattelun mukaan lasten seksuaalisuuden ilmentyminen kohdistuu erityisesti kehollisuuteen ja tunteisiin muun muassa omaan kehoon ja sen eri osiin, oman ja muiden kehojen eroavaisuuksiin, kehon käyttämiseen ja siitä heräävien tunteiden puhututtavuuteen. Lasten puheissa myös lisääntymiseen liittyvät teemat nousevat ajoittain esiin, muttei fokus ollut seksuaalikasvatuksen osalta niissä (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

Haastattelun pohjalta voidaan nähdä yhtälöllisyyksiä seksuaalisuuden ja sen ilmentämisen teoreettiseen näkökulmaan, jossa seksuaalisuus nähtiin myös luonnollisena osana lapsen kehitystä. Seksuaalisuus on jokaisen yksilön sisäinen

ominaisuus, joka alkaa kehittyä jo lapsuudessa. Se on ennen kaikkea olemista, ei tekemistä ja sitä kannattaa ja kuuluu suojata sekä vaalia. Leikki-ikäisenkin lapsen seksuaalisuudessa on omat biologiset, sosiaaliset ja psyykkiset ulottuvuutensa, sillä ihminen omaksuu jo varhain muun muassa fyysisen tarpeen olla lähellä ja tulla rakastetuksi. Näiden tarpeiden tyydyttyessä lapsen itsetunnon kehitykseen vastataan sen kehitystehtävän toivottavalla tavalla (Cacciatore ym. 2008, 227–231.)

Lapset siis ilmentävät seksuaalisuuttaan ja kiinnostustaan aiheeseen runsaasti niin puheissa, leikeissä kuin arjen eri tilanteissa. Kehollisuus näyttäytyy varhaiskasvattajien mukaan muun muassa itsensä esittelyä toisille lapsille hyvässä humoristisessa ilmapiirissä, ”hihitellen”. Jo pienillä lapsilla herää kiinnostus omaan ja toisten kehoon, sen osiin ja toimintoihin. Tämä kiinnostus ilmenee oman ja muiden kehon ihmettelynä ja vertailuna. Tunteiden osalta lapset ilmentävät päiväkodissa tunteita laidasta laitaan, välillä hyvinkin lämpimiä ja ajoittain negatiivisiakin. Haastattelun tulokset ovat samassa linjassa seksuaalisuuden portaiden kanssa, sillä lapset ilmentävät myös ihastuksen, tykkäämisen ja rakkauden tunteuksia toisiin lapsiin, aikuisiin tai idoleihin (Korteniemi-Poikela ym. 2015, 49–67.) Ihastumista, rakkauden ja hellyyden osoituksia sekä viittauksia naimisiinmenosta ynnä muusta ilmeni eritoten isommilla noin 5–6-vuotiailla lapsilla. Sen lisäksi lisääntymiseen liittyvät kysymykset tulevat myös ajoittain ajankohtaisiksi (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

Lapsen seksuaalisuus ilmentyi varhaiskasvattajien mukaan myös sukupuoliroolien ja unnutuksen kautta. Varhaiskasvattajien mukaan arjessa seksuaalisuuden moninaisuus on nähtävillä myös niin sanottuna ristiin pukeutumisena ja sukupuoliroolien rikkomisena esimerkiksi rooliasuleikeissä. Sukupuoliroolit opitaan jo lapsena. Niihin liittyen lapset keskustelevalt ja osoittavat mielenkiintoa aiheeseen liittyen avoimesti, muun muassa keskustelevalt keskenäänkin omista perheistään. Moninaiset sukupuoliroolit ja moninaiset perheet tuntuvat olevan lapsille melko luonnollinen asia, kasvattajien mukaan alun kyseenalaistamisen jälkeen lapset yleensä ottavat erilaiset perherakenteet ohimennen ja myönteisesti vastaa (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

Vuosien varrella kasvattajat ovat törmänneet myös unnutukseen. Työuran aikana joskus on tullut vastaan tilanteita, joissa lapsen unnutukseen on kiinnitetty huomiota niin kasvattajien kuin vanhempien taholta. Kasvattajien tietämys unnutukseen liittyen oli ajantasaista ja luontevaa. Unnutus ymmärrettiin kasvattajien puolesta luonnollisena, usein ohimenevänä vaiheena lapsen elämässä. Eräs kasvattajista tiesi myös lisätä, että joskus tämänkaltainen käytös voi liittyä lapsen elämässä tapahtuviin kriiseihin tai muutoksiin, jolloin lapsi turvautuu omaan kehoonsa ja hakee sitä kautta turvaa. Koskettelun on siis luonnollinen osa lapsen omaan kehoon tutustumista, mutta siinä vaiheessa, kun se menee pakonomaiseksi, ahdistavaksi on syytä kiinnittää huomiota (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

6.2 Seksuaalikasvatuksen toteuttaminen

Haastateltavat varhaiskasvatuksen opettajat painottivat seksuaalikasvatuksen ja kehotunnekasvatuksen puolesta luonnollisuutta, avoimuutta ja arkisissa tilanteissa kehotuntemukseen ja kehonosiin liittyvien asioiden läpikäyntiä. Tärkeänä pidettiin kasvattajan omaa luonnollista ja avointa suhtautumista seksuaalisuuteen, jotta pystyy sanoittamaan, selittämään ja ottamaan puheeksi seksuaalisuuteenkin liittyvät asiat lasten kanssa. Kyseisen varhaiskasvatusyksikön seksuaalikasvatus koostui lähinnä kehotuntemukseen liittyvistä perusasioista. Muun muassa siitä, että lasten kanssa opetellaan kehoon ja tunteisiin liittyviä аспекteja sekä sopivuussääntöjä ja toisten kunnioittamista, esimerkiksi mihin toista saa koskea ja millä tavoin. Haastattelemassani yksikössä seksuaalikasvatusta toteutettiin luonnollisena osana arkea ja vastaantulevia tilanteita, ei niinkään suunnitelmallista tai esimerkiksi toimintatuokioiden tai -kausien teemana (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

Eriteltyinä osa-alueina muun muassa kehokasvatus on läsnä päiväkodin arjessa luonnollisena osana erityisesti perushoitotilanteissa, mutta myös siirtymissä ja leikeissä. Kehokasvatusta toteutetaan esimerkiksi pukemistilanteissa ni-

meämällä eri kehon osia, tai pää-olkapää-peppu tyylisissä laululeikki-toimintatuokioissa. Pienten puolella kerrottiin kehoa tutkittavan päivittäin esimerkiksi vai-panvaihto tilanteissa.

”Lapsillahan kiinnostaa oma keho ja toisen keho, ja mitä tuossa on, kenen napa ja muuta. Niin minun mielestä niissä tilanteissa tulee hyvin luonnollisesti niitä läpi käytyä.”

Tunnekasvatusta taas käytetään laajemmin osana varhaiskasvatuksen toimintaa. Kyse on niin sanotusta pääteemasta, joka vie läpi koko vuoden. Ammattilaiset kokivat sen erittäin tärkeäksi, ellei tärkeimmäksi osaksi varhaiskasvatusta ja lapsen kehitystä. Ammattilaisten mukaan tunnekasvatus on päivittäistä, sitä pidettiin myös helpommin lähestyttävä aiheena esimerkiksi tuokioiden näkökulmasta. Haastattelemassani yksikössä tunnetaitokasvatukseen liittyy erilaisten tunteiden käsittelyä, niiden tunnistamista ja käytöstepojen opettelua, se on myös tunteiden sanoittamista ja ilmaisua. Yksiköllä oli käytössä tunteisiin liittyviä kuvakortteja sekä Fun Friends-menetelmä. Ammattilaisten mielestä tunne-, vuorovai-utus ja sosiaaliset taidot ovat mittaamattoman tärkeä osa heidän työtään. Näiden taitojen lisäksi muun muassa empatiaa eli toisen tilanteeseen ja tunteisiin eläytymistä pidettiin arvossaan (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

Turvataitokasvatus ei ollut varsinaisesti jokapäiväisesti ohjelmassa, vaan sitten kun tulee aiheelliseksi. Turvataito kasvatusta yksikössä oli kuitenkin esimerkiksi luotu avoin ja turvallinen ilmapiiri, jossa lapsi tietää ja uskaltaa tulla kertomaan aikuisille ihan mistä vain asiasta, jopa yli ryhmärajojen. Turvataitokasvatusta ammattilaiset eivät kokeneet yhtä tarpeelliseksi tai ajankohtaiseksi varhaiskasvatusikäisille lapsille kuin esimerkiksi kehotuntemusta, mutta tilanteen niin tarvittaessa he kokivat omaavansa valmiudet sen toteuttamiseen. Tietoa vaarallisista aikuisista ei lähdetäisi lapsille kertomaan, mutta hyvän ja pahan kosketuksen ero, omat yksityiset alueet ja miten kohtelet kaveria kuuluvat heidän kasvatuskäytännökseen (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

” (Turvataitokasvatuksesta) Tilannekohtaista, että ehkä me ei niitä lapsia niin valmenneta johonkin, joskus tuntuu siltä, että pikkasen liian ennenaikaisesti puhua semmosia asioita mitkä ei välttämättä ole ihan niinkö tässä ja nyt. Että lapsi ei välttämättä minun mielestä ehkä pysty ennakoimaan jotakin.”

On yleistä, että seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen liitetään hyvin usein lapsen aloitteellisuus ja tiedon tarve. Lapsesta kumpuava tiedontarve yhdessä lapsen toimijuuden kanssa ovatkin tärkeitä ja huomioitavia asioita seksuaalikasvatuksen toteuttamisessa. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus ei kuitenkaan toteudu pelkästään vastaamalla lapsen esittämiin kysymyksiin. Lapsi ei nimittäin osaa kysyä omista oikeuksistaan tai turvataidoista. Suunnitelmallinen, asiallinen ja turvallinen sekä aikuislähtöinen seksuaalikasvatuksen tarjoaminen on silloin avain asemassa lapsen oikeuksien toteutumiseksi. Turvataitokasvatus kuuluu siis vahvana osana seksuaalikasvatukseen. Lapsella on oikeus koskemattomuuteen sekä oman kehitystasonsa mukaiseen tietoon omasta kehosta sen kunnioittamisesta, suojelusta sekä sosiaalisista normeista. Aikuisten tehtävä ja velvollisuus on opettaa lapselle näitä tärkeitä tietoja, taitoja ja asenteita ikätasoisesti. Esimerkiksi esi-kouluikäiset kykenevät arvioimaan turvataitopussukan avulla kuvitteellisten esimerkkien kautta toimimista ”uhkaavissa” tilanteissa (Ingman-Friberg ym. 2015a, 27.)

Sukupuolineutraaliuden osalta varhaiskasvatusyksikön henkilökunta lähestyi aihetta maalaisjärkeä käyttäen. Tärkeinä arvoina pidettiin tasa-arvoisuutta ihmisen näkemistä ihmisenä. Yksikön harjoittamassa kasvatuksessa ei korosteta sukupuolirooleja tai käytetä esimerkiksi tyttöpoikajakoja tai muita sukupuolirooleja korostavia käytänteitä. Kuitenkin leikeissä on huomattavissa tiettyjä suuntauksia ja että tietyt lapset suosivat tiettyjä leikkejä. Haastattelemassani yksikössä leikitään kuitenkin pääsääntöisesti kaikki yhdessä, ja sukupuolirooleja korostaviin tilanteisiin puututaan ja pyritään lisäämään kokeilevampaa ja kannustavaa toimintaympäristöä, esimerkiksi kyseenalaistamalla ”tyttöjen värejä” ja ”poikien leikkejä”. Sukupuoliroolit ja -stereotypit omaksutaan varhain, joten niiden purkamisenkin tulisi aloittaa varhain (Maarianvaara 2020, 17.) On huomioitavaa, ettei sukupuolisensitiivisyys välttämättä toteudu aina varhaiskasvatuksessa johdonmukaisesti. Toimintakentän toisarvoiset ja yksikkökohtaiset erot mahdollistavat sen, ettei sukupuolisensitiivisyys välttämättä ole kaikkialla ajan tasalla. Opitut sukupuoliroolit

ovat kuitenkin sitkeässä meidän kasvattajien päässä, olettamuksista, vanhoista toiminta- ja ajattelutavoista ei vaan niin pääse irti. Myös tilanteiden äkillisyys ja niiden vaatima nopea reagointi haastavat käyttämiämme sanavalintoja ja vahvistavat omalta osaltaan sukupuolirooleja.

”Vaikka tietää kyllä sen niinkö nykysuuntauksen, niin tavallaan se tulee tosi tarkaivosta itelläki justiinsa se hei pojat, hei tytöt!”

Ammattilaiset pitivät arvossaan erilaisuuden ymmärtämisen, kohtaamisen ja siemämisen tärkeyttä. Nykyään on olemassa monenlaisia ja monimuotoisia perheitä, joten avoimet ja suvaitsevat arvot, asenteet, tiedot ja taidot on mahdollista opettaa varhaiskasvatuksen kentällä. Mutta miten todellisuudessa stereotyyppit taistelevat periaatteidemme ja tasa-arvonäkemyksemme kanssa? Sukupuoliroolien kyseenalaistaminen ja suvaitsevaisuus ovat tärkeitä aiheita, sillä kyse on myös ennaltaehkäisevästä toiminnasta muun muassa itsetunnon, koulukiusaamisen ja ahdistuksen ynnä muiden asioiden kohdalla (Laru 2015.)

”Me ollaan varmaan niinkö etutaistelijoita siinä, että me luodaan semmosta tasa-arvoista yhteiskuntaa tulevaisuuteen. Silleen että niillä sukupuolilla ei oo niinkö väliä, vaan se että minkälainen tavallaan niinkö ihminen on. Sitähän me korostetaan tässä kasvatustehtävässämme.”

”Mun mielestä maalaisjärki sitten, jos mennään siihen, että hei sinä henkilö siellä. Kyllä mä ymmärrän sen niinku tarpeen ja sen että ei anneta semmosia roolimalleja, että vain miehet tekee näitä juttuja tai naiset näit.”

6.3 Seksuaalikasvatuksen tarpeellisuus ja sisältöön liittyvät näkemykset

Haastattelemani varhaiskasvatuksen ammattilaiset lähestyivät seksuaalikasvatusta luonnollisesti ja ikätasoisesti sekä myös tilannekohtaisesti. Kehotunnekasvatus termiä pidettiin soveliaampana käsitteenä puhuttaessa varhaiskasvatuseikäisten seksuaalikasvatuksesta. Seksuaalikasvatus termi miellettiin seksistiseksi ja sen käyttö koettiin tarpeelliseksi vasta myöhemmin koulumaailmassa. Myös tuokioita ajatellen ja vanhempien kanssa asian puheeksi ottamisen näkökulmasta kehotunnekasvatusta suositettiin käsitteenä. Oman haastatteluaineistoni

anti oli samansuuntaista kuin aiempi Laseke-tutkimuksen sisältö seksuaalikasvatus käsitteistön osalta. Seksuaalikasvatus käsitteeseen liittyy vielä osittain hämmennystä.

”No mä ajattelisin (seksuaalikasvatuksen) tuommosena luonnollisena osana arkea tottakai täällä, niin ettei sitä täälläkään pidetä missään vakan alla tai piilossa, vaan se on olemassa ja siitä keskustellaan tarpeen tullen.”

”Minun mielestä ainakin se kehotunnekasvatus, koska se seksuaalisuushan liittyy heti, tuntuu että se on niinku jotakin seksiä. Että, tuo kehotunnekasvatus on varmaan minun mielestä parempi.”

”Mutta ei se niinku, kyllä minä niinku ite ymmärrän sen seksuaalikasvatuksen myös semmosena hyvin laajana käsitteenä. Mutta se että just ku se ei välttämättä kaikille oo niin selkee. Niin kyllä mä varsinaisena terminä ylipäänsä käytäisin sitä kehotunnekasvatusta.”

Varsinaista täysin kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta ei koettu välttämättömän tarpeelliseksi varhaiskasvatuksen kentälle, mutta kehotunnekasvatusta pidettiin arvossaan, tärkeänä ja luonnollisena osana varhaiskasvatuksen arkea. Varhaiskasvattajat lähtisivät liikkeelle erityisesti kehotunnekasvatus käsitettä ja sen sisältöä käyttäen. Kasvatuksen osalta fokus olisi perusasioissa, kuten minäkäläinen keho minulla on, miltä minusta tuntuu ja niin edelleen. Ammattilaisten mielestä varhaiskasvatuksessa olisi suotavaa tarkastella perusteellisemmin omaa kehoa ja mitä siihen kuuluu. Siten, että lapset opetetaan tuntemaan oma kehonsa ja tietää mitä sillä voi tehdä ja mitä ei kannata tehdä. Kehotunnekasvatus koettiin tarpeelliseksi, muun muassa lapsiryhmän tarpeiden näkökulmasta (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

”Täällä kun pyydetään lapsilta, että piirrä oma kuva, niin suurin osa piirtää sen niinkö pää-jalka-kädet-vartalo. Kaikilla ei täällä ole välttämättä tiettyä tuntemusta siitä omasta kehostansa, edes 5-6 vuotiailla.” ”Pikkuhiljaa tulee niitä yksityiskohtia...”

Myös Väestöliiton Laseke-tutkimuksessa vuodelta 2013–2014 käsiteltiin lasten seksuaalisuuden ilmentymistä päiväkodissa ja vanhempien sekä ammattilaisten kokemuksia ja mielipiteitä 0-6 vuotiaiden lasten seksuaalisuudesta, seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta. Laseke-tutkimustulosten mukaan seksu-

aalikasvatuksen tarpeellinen aloittaminen jo varhaiskasvatuksessa jakoi mielipiteet lähes tasan. Ammattilaisista 60 prosenttia oli sitä mieltä, että seksuaalikasvatus alkaa liian myöhään, jos se alkaa vasta kouluiässä. Eli muu 40 prosenttia oli jotakin toista mieltä asiasta. Pitäisikö ammattilaiset siis vapauttaa kokonaan tästä aiheesta puhumisesta vai päinvastoin lisätä heidän ammatillista vastuutaan? Voidaan miettiä myös, häiritseekö ulkopuolelta ”pakotettu” kasvatus seksuaalisuuden luonnollista kehitystä? Entä ympäristön tiedostoton, mutta väistämätön merkitys ja mallioppiminen? Nimittäin lapsi oppii, omaksuu erilaisia arvoja ja merkityksiä jatkuvasti ympäröivästä maailmasta. Tiedonlähteitä on monia ja ne vaihtelevat laadukkuudeltaan. Suunnittelematon, monenkirjava kasvattajasta riippuva tieto, tai huonommista lähteistä kuten kavereilta, netistä saatu tieto kilpailevat jatkuvasti keskenään. Erityisesti varhaislapsuuden muistot ja kokemukset piirtyvät voimakkaina. Nyky-yhteiskunnassa myöskään lasten ja aikuisten maailmat eivät ole enää erillään, vaan pääsy erinäisiin sosiaalisen median kanaviin ja esimerkiksi porno on helpommin ja rajattomammin jo pientenkin lasten ulottuvissa (Ingman-Friberg 2016, 48–49; Cacciatore & Ingman-Friberg 2016a, 32–40.)

Seksuaalikasvatuksen tarpeellisuuden ja sisältöalueisiin liittyvissä näkemyksissä on havaittavissa pientä epävarmuutta. Haastattelemassani varhaiskasvatustyössä toteutettiin seksuaalikasvatusta jossain määrin, pääosin luonnollisena osana arkea. Toteutettava seksuaalikasvatus kuitenkin jää helposti muiden kasvatuksen osa-alueiden varjoon. Vaarana tässä on, että siihen kiinnitetään usein huomiota vasta sitten kun yksilön, lapsiryhmän tai päiväkodin toimintaympäristössä on noussut esiin erityistä tarvetta käydä läpi kyseisiä seksuaalisuuteen liittyviä aiheita tai kun on noussut huoli esimerkiksi jonkun lapsen käytöksestä. Seksuaalikasvatus on painottunut eritoten kehotuntemukseen ja tunnetaitojen opetteluun. Mahdollisesti jotkin seksuaalikasvatuksen osa-alueet kuten turvataitokasvatus jäävät tällöin kasvatuksessa vähemmälle tarkastelulle. Ilman selkeitä ohjeistuksia varhaiskasvatuksen ammattilaiset toteuttavat seksuaalikasvatusta lähinnä omista valmiuksistaan ja näkökulmistaan käsin. Seksuaalikasvatus tilanteiden spontaanisuus ja vastuun jakautuminen jokaisen yksilön omille harteille voi olla myös työhyvinvointiin liittyvä riskitekijä. Toimintakentälle kaivattaisiin selkeitä toimintaohjeita, suunnitelmallisuutta ja tiedostettua toimintaa ja sen arviointia, sillä

myös suunnitelmallinen ja ennakoiva seksuaalikasvatus voidaan toteuttaa luonnollisena osana arkea (Ingman-Friberg 2016, 43–49; Kangaskoski 2016, 197–199.)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen seksuaalis- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelmassa 2014–2020 korostetaan, että varhaiskasvatukseen osalta. Seksuaalikasvatusta voi toteuttaa luonnollisena osana jotain toimintoa esimerkiksi kirjanlukua, wc käynnin yhteydessä ynnä muissa arkisissa tilanteissa. Haastavaa on se, ettei seksuaalikasvatuksen toteuttamisesta ole yhteneväistä linjaa tai valtakunnallista ohjeistusta. Sen vuoksi jokainen kasvattaja tekee tai jättää tekemättä seksuaalikasvatusta omalla tavallaan. Seksuaalikasvatus on sensitiivinen aihe, joten työyhteisön yhtenäinen linja, pelisäännöt ja kollegoiden tuki voisivat vähentää epävarmuutta kohdata seksuaalikasvatustilanteet. Entäpä kommunikoinnin helpottaminen perheen kanssa? Voisiko puheeksi ottamista helpottaa jotkin valmiit mallit ja menetelmät, joiden avulla aihe voidaan nostaa esille keskusteluissa vanhempien kanssa? Olisiko ratkaisuna jonkinlainen kirjallinen suunnitelma tai toimintamalli, kuinka seksuaalisuuteen liittyvät asiat otetaan puheeksi lapsien ja vanhempien kanssa, millaisin arvoin töitä tehdään ja mihin työllä pyritään (Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2014.)

6.4 Seksuaalikasvattajan roolit

Varhaiskasvatukseen ammattilaisten mielestä heidän rooliaan seksuaalikasvatuksessa kuvaa hyvin se, että heidän tulisi pystyä sanoittamaan ja selittämään lapsille kaikkea, myös seksuaalikasvatukseen liittyen. Seksuaalikasvatukseen ei yksikössä ollut varsinaisesti sovittua ideologiaa, vaan se oli lähinnä tilannesidonnaista ja jokainen kasvattaja tekee sitä omalla tyylillään. Ammattilaisten mukaan seksuaalikasvatus ei sinällään ole ollut koulutuksen tai perehdytyksen aihe, mutta ainakin yhden kasvattajan mukaan sosionomi AMK koulutuksessa sitä on sivuttu joillakin kursseilla. Mitä seksuaalikasvatukseen vastuisiin tulee, on vastuu

lapsen kasvatuksesta ensisijaisesti vanhemmilla, mutta jokainen kasvattaja kantaa siitä vastuuta myös varhaiskasvatuksen kentällä. Kyse on osittain kasvattajasta riippuvasta toiminnasta (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

Haastattelemani ammattilaiset olivat kaikki melko samoilla linjoilla seksuaalikasvatuksen suhteen ja suhtautuivat siihen luonnollisena osana lapsen kasvua, kehitystä ja varhaiskasvatuksen opetuksen sisältöjä. Haastattelemani ammattilaiset olivat ajan hermolla seksuaalikasvatuksen osalta, mutta tiedostivat sen, että on varmasti olemassa työntekijöitä, keille asia ei ole niin hyvin hallussa tai luonnollinen osa arkea. Haastattelussa korostettiin kasvattajan tietämystä ja suhtautumista aiheeseen liittyen. Kasvattajan tärkeänä ominaisuutena koettiin myös oma-kohtainen luonnollinen suhtautuminen asiaan sekä tietämys seksuaalikasvatuksesta. Ammattilaiset kiinnittivät huomiota myös omien reaktioiden sekä verbaalisten että nonverbaalisten eleiden hallitsemiseen ja ylipäättänsä ammattimaiseen suhtautumiseen, jopa humoristisissa tilanteissa. Ammatillisuuteen liitettiin hyvin vahvasti myös suotava tietämys ja taito neuvoa ja ohjata vanhempia tarvittaessa (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

”Kasvattajilla tulee olla niinku tietämystä ja semmosta ajatusta siinä takana, että kun se tilanne tulee vastaan joka arkipäivässä, että miten minä suhtaudun niihin asioihin.”

Haastattelussa kasvattajat korostivat omaa luonnollista suhtautumista seksuaalisuuteen sekä nostivat esiin omaa rooliinsa havainnoijana. Varhaiskasvatuksen ammattilaiset havainnoivat arjessa lasten leikkejä ja puheita, tekevät niistä arvioita ja erilaisia huomioita. Ammatillisuuteen he liittivät myös rohkeuden ottaa tunnistamansa asiat esille. Varhaiskasvattajien mielestä seksuaalisuuteen liittyvät asiat tulee pystyä ottamaan puheeksi, sanoittamaan lapselle tai lapsiryhmälle ikätasoisesti tilanteen ja tarpeen mukaisesti. Kasvattajilla tulee olla herkkyyys ja sensitiivisyys kuunnella lasten juttuja ja mahdollisia aloitteita (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

” Että pitää olla sillä tavalla niinku herkkänä korvana kyllä silleen, että milloin on se tarve keskustella jostakin vaikka koko ryhmän kanssa tai jonkun lapsen kanssa. Että, niitä ei ohiteta ja aikuiset ei kuule tavallaan sitä aloitetta, mikä siltä lapselta tulis.”

”Jutellaanpa tästä, että sulla ihan selvästi niinku kiinnostaa, mutta ei uskalla sanoa ääneen.”

”Ei saa niinku mennä sanomaan että äläpä nyt puhu tuommosia.”

Kasvattajien rooliin ja vastuuseen liittyen pidettiin tärkeänä, että vastuu seksuaalikasvatuksesta jakautuu varhaiskasvatusyksikön sisällä tasaisesti. Kaikkien kasvattajien tulisi pystyä vastaamaan seksuaalikasvatukseen liittyviin kysymyksiin tasavertaisesti, eikä vastuu voi olla ainoastaan varhaiskasvatuksen opettajilla, vaikka he lähtökohtaisesti vastaisivatkin pedagogiikan suunnittelusta, toteutumisesta ja arvioinnista. Tilanteet pitäisi pystyä hoitamaan ammatillisesti, mikä vaatii tietämystä ja avarakatseisuutta kaikilta työntekijöiltä. Kasvattajien kesken hyvää ja avointa ilmapiiriä pidettiin myös arvossa. Henkilökunnalla täytyy olla yhteinen linja seksuaalikasvatuksen suhteen, ja mahdolliset arvoristiriidat on pystyttävä käsittelemään. On myös yksilön omalla vastuulla edistää seksuaalikasvatuksen toteutumista ja olla valmis kehittämään itseään tai kysymään tarvittaessa apua työyhteisöltään (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

Puhuttaessa varhaiskasvattajien ammatti-identiteetti roolijaosta, ilmeni, että ei ole olemassa yhtä muottia, eikä varhaiskasvatusta tai ammattilaisten roolia seksuaalikasvattajina voida lokeroida vain tiettyyn muottiin. Viitteellisesti ammattilaiset voitaisiin siis jakaa seksuaalikasvatuksen osalta joko aktiivisiin, mahdollistajiin, vastaajiin ja kieltäjiin. Todellisuuden tilanteet elävät ja ammattilaiset kokivat vaihtelevansa niiden mukaan rooliansa. Ammattilaiset kokivat olevansa roolinsa puolesta lähinnä seksuaalikasvatuksen mahdollistajia ja vastaajia. Missään niissä he eivät kokeneet olevansa kuitenkaan pelkkiä lasten kysymyksiin vastaajia. Varhaiskasvatuksen työntekijän kokivat roolinsa olevan melko aktiivinen, mutta tilannesidonnainen. Yksikössä vallitsi avoin ilmapiiri, jossa seksuaalisuuteenkin liittyvistä asioista pystyttiin puhumaan, mutta tilanteen mukaisesti joko yhteisesti, pienryhmissä tai kahden kesken keskustellen. Kasvattajat nostivat

myös esiin tilannetajun merkityksen varhaiskasvatuksessa, milloin on tarpeen si-
vuuttaa ja milloin puuttua kuhunkin asiaan. Työ varhaiskasvatuksen kentällä vaa-
tii ammattilaisten mielestä tietynlaista sensitiivisyyttä (Varhaiskasvatuksen opet-
tajien haastattelu 2020.)

6.5 Kasvatusyhteistyö- Varhaiskasvatus rinnalla kulkijana

Seksuaalikasvatusta ja sen puheeksi ottamista pidettiin haastattelemassani var-
haiskasvatusyksikössä luonnollisena osana kasvatusyhteistyötä. Seksuaali-
suutta ja seksuaalikasvatusta käsitellään vanhempien kanssa varhaiskasvatus-
keskusteluissa [vasukeskusteluissa] ja esiopetussuunnitelmakeskusteluissa, mi-
käli se on tarpeen nostaa esiin. Lapsen ilmentäessä seksuaalisuuttaan otetaan
se puheeksi vanhempien kanssa jo aiemminkin, mutta vasukeskustelut tarjoavat
mahdollisuuden sen tarkempaan läpikäyntiin. Yhteistyössä perheen kanssa pi-
dettiin tärkeänä dialogisuutta ja vanhempien toiveiden huomiointia, esimerkiksi
siinä miten ja kuinka tarkasti jokin asia käydään lapsen kanssa läpi. Haastatte-
lussa kävi ilmi, että vanhemmat turvautuvat varhaiskasvatuksen ammattilaisten
tukeen myös seksuaalisuuteen liittyvissä teemoissa. Voimavarana nähtiin avoin
ilmapiiri, mikä itsessään jo edistää hieman arempienkin aiheiden käsittelyä (Var-
haiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

*”Sitten se, että se kasvatuskumppanuus on jo luotu niin hyväksi, että sitten tar-
vittaessa se puheyhteys on auki myös ehkä tämmösiin niinkö ehkä meidän yh-
teiskunnassa ajateltuna ehkä vähän herkempiin aiheisiin.”*

Haastattelussa otettiin puheeksi myös kasvatusyhteistyössä mahdollisesti koh-
dattavia haasteita ja kasvatuksellisten arvojen ristiriitatilanteita. Mikäli ammatti-
laisten ja vanhempien näkemykset eroavat jostakin kasvatuksellisesta asiasta,
kuten seksuaalikasvatuksen osalta, nähtiin siinäkin mahdollisuutena avoin kes-
kustelu aiheesta. Varhaiskasvatuksen ammattilaiset nostivat esiin myös peruste-
luiden tärkeyden. Heidän täytyy osata ja pystyä perustelemaan kaikki toimin-
tansa, esimerkiksi seksuaalikasvatuksen osalta, miksi heillä toimitaan näin. Tämä
vaatii varhaiskasvattajalta tietämystä ja sensitiivisyyttä. Myös tärkeänä pidettiin
toisen mielipiteiden kunnioitusta ja yhteisen ymmärryksen löytämistä. Aina yh-
teistä linjaa ei kuitenkaan toimenpiteistä huolimatta löydy. Haastattelussa nousi

esille esimerkkitapaus, missä vanhemman voimakas mielipide erityyppisiä ihmisiä kohtaan vaikutti lopulta lapsen käytökseen. Niin vanhempi kuin muukin kasvattaja voi siis siirtää lapsellensa tietyyppisen arvomaailman. Tällaisissa tilanteissa on vaikea saada lapsi ymmärtämään erilaisuutta, jos aivan päinvastainen malli on kotona tarjolla. Pääsääntöisesti seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta vanhempien kanssa puhuminen on kuitenkin hyvin luontevaa, sillä vanhemmat nostavat itsekin kyseisiä asioita esille ja kääntyvät haastavissa tilanteissa varhaiskasvattajien puoleen (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

”Huomaa tällaisissa seksuaalikasvatusasioissa, että joskus vanhemmat saattaa olla todella niinkö neuvottomia niitten asioiden edessä. –Että kyllä he turvautuu tänne varhaiskasvatushenkilöstöön ja kysyy neuvoja.”

”Nimenomaan se kysymys, että onkohan tää nyt ihan normaalia, ku minun lapsi sitä tätä...”

6.6 Tulevaisuuden haasteet ja mahdollisuudet

Varhaiskasvatuksen ammattilaiset näkivät kehotunnekasvatuksen mahdollistavan tulevaisuuteen yhä avoimemman, suvaitsevamman ja ymmärtäväisemmän yhteiskunnan. Myös teknologia ja sosiaalinen media nähtiin ammattilaisten toimesta enemmän mahdollisuutena kuin uhkana. Ammattilaiset näkivät monenlaista mahdollisuutta esimerkiksi internetissä kehotunnekasvatukseen liittyvien materiaalien ja pelien puolesta. Uhkana nähtiin se, mikäli lapsi viettää tietokoneella, tabletilla tai muilla älylaitteella paljon aikaa ilman valvontaa. Haastattelemani ammattilaiset totesivat kuitenkin, että ainakin varhaiskasvatuksen piirissä tablettien käyttö on rajattua ja valvottua, eivätkä varhaiskasvatusikäiset lapset ole vielä siinä määrin sosiaalisen median ynnä muiden alustojen käyttäjiä kuin kouluikäiset lapset. Ammattilaiset nostivat esiin myös medialukutaidot ja tiedon luotettavuuden arvioimisen opettelemisen jo varhaiskasvatuksen kentällä. Esimer-

kiksi esikouluikäisten kanssa voidaan jo arvioida ja tunnistaa tiedon luotettavuutta. Medialukutaitojen ja itsetuntemuksen tärkeys kasvaa koko ajan, sillä seksuaalisuus on läsnä lasten arjessa päivittäin. Omat tuntemukset, kavereilta ja sisarusilta saatu vertaiskasvatus, netti ja älylaitteista saatu informaatio kilpailevat jatkuvasti aikuisen antaman tiedon kanssa. Nykymaailmassa lasten ja aikuisten maailmoja ei voida enää erotella erinäisinä toisistaan, vaan ne ovat tulleet yhä lähemmäksi toisiaan (Cacciatore 2014.)

”Ja se että niinku kasvattaa mahdollisimman hyvään itsetuntemuksen omaavia lapsia ja toivoo että se kantaa mahdollisimman pitkälle.”

Haastatteleman varhaiskasvatusyksikön asiakasperheiden melko homogeenisestä kulttuuritaustasta johtuen, monikulttuurisuuden huomiointiin ei ollut vielä ennen aikaisesti kiinnitetty niinkään huomiota. Mutta ammattilaiset näkivät monikulttuurisuuden haasteena seksuaalikasvatuksen, käytänteiden ja toimintojen osalta. Mikäli tulevaisuudessa monikulttuurisen taustan omaavat asiakasperheet tulisivat kyseisen yksikön varhaiskasvatuksen piiriin, olisi tällöin joidenkin asioiden uusiksi miettiminen ajankohtaista. Kehittämisen näkökulmasta todettiin, että seksuaalisuuteen liittyvistä asioista pitäisi keskustella enemmän työyhteisön kesken. Mahdollisena kehittämiskohteena nähtiin esimerkiksi henkilöstön palaveri, jossa puhutaan avoimesti seksuaalikasvatuksesta, kerrataan seksuaalikasvatuksen merkitys, käydään läpi mitä se sisältää, kasvatetaan tietämystä ja sovitaan yksikön yhteinen linja. Avoimen keskustelun lisääminen ylipäänsä läpi Suomen yksiköissä nähtiin toivottavana. Haastatteleman ammattilaiset näkivät mahdollisuutena myös seksuaalikasvatuksen sisällyttämisen esimerkiksi vanhempainiltoihin tai muihin vanhempien ja ammattilaisten välisiin tapahtumiin, mikäli lapsiryhmässä tai asiakasperheillä on tarvetta tällaisen tietämyksen lisäämiselle (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

Kasvattajat eivät nähneet myöskään kehotunnekasvatuksen määrällisen lisäämisen varhaiskasvatussuunnitelmiin ja varhaiskasvatuksenperusteisiin ainakaan olevan haitaksi. Tämänhetkisen tasa-arvovaltuutetun Jukka Maarianvaaran mukaan pelkät lakivelvoitteet, kuten tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuussuunnitelman velvoittavuuden laajentaminen varhaiskasvatukseen ei yksinään riitä edistämään

kyseisten arvojen toteutumista. Pelkän ”sanahelinän” lisäksi tarvitaan toimia kuten koko varhaiskasvatus henkilöstön jatko- ja täydennyskoulutuksia. Tasa-arvo kysymysten lisäksi muutkin seksuaalikasvatukseen liittyvät aspektit esimerkiksi varhaiskasvatussuunnitelman kehotunnekasvatus säännösten osalta tulisi Maarianvaaran mukaan liittää osaksi varhaiskasvatuksen muuta suunnittelua, toimintaa ja arviointia, kuten esimerkiksi osaksi varhaiskasvatussuunnitelman laatimista (Maarianvaara 2020, 17.) Haastattelemani varhaiskasvatuksen ammattilaiset korostivat myös ammatillisuuden ja ammattilaisen identiteetin muistamista työpaikalla toimimisessa (Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu 2020.)

”Yhteinen linja, ja sitä pitää niinku kaikkien korostaa. Että, vaikka on omia mielipiteitäkin joistakin asioista niin pitää myös miettiä, että me ollaan täällä töissä. --Me ei lähetä suuntaan tai toiseen äärimmäisyyksiin vaan ollaan siinä mitä ollaan sovittu, että näistä asioista puhutaan”

7 POHDINTA

7.1 Johtopäätökset

Tein opinnäytetyössäni näkyväksi lapsen seksuaalisuuden ja sen kehityksen sekä varhaiskasvatuksen ammattilaisten mielipiteet koskien leikki-ikäisten lasten kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta, sen tarpeellisuutta ja sisältöä. Sen lisäksi toin esiin varhaiskasvattajien kokeman roolin lapsen seksuaalikasvatuksen puheeksi ottajana. Opinnäytetyöni tulokset vertautuvat hyvin pitkälti aiempiin tutkimuksiin kuten Väestöliiton Laseke-tutkimukseen vuodelta 2013–2014. Tutkimustulokset eroavat toisistaan kuitenkin siten, että opinnäytetyöni tuloksissa seksuaalikasvatus koettiin kiistatta tärkeäksi osaksi jo varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa, kun taas Laseke-tutkimuksen pohjalta se jakoi vahvasti kasvattajien mielipiteet kahtia. Saamiin tutkimustuloksiin voi vaikuttaa muun muassa tutkimuksen aikaulottuvuus sekä eroavaisuudet tutkimusmenetelmän käytössä. Laseke-tutkimuksen tulokset hankittiin Webropol kyselylomakkeella, kun taas opinnäytetyössä käyttämäni teemahaastattelu mahdollisti ammattilaisten kanssa käytävän dialogin ja aiheen syvällisemmän henkilökohtaisen, mutta tapauskohtaisen ymmärtämisen. Tulee kuitenkin muistaa, että opinnäytetyössäni otanta ja aineisto on määrällisesti pienempää, vaikkakin sitäkin syvällisempää. Seksuaalikasvatuksen nykytila kyseisessä varhaiskasvatusyksikössä oli hyvä, tuloksia ei voi kuitenkaan suoraan korreloida koskemaan Rovaniemen muiden varhaiskasvatusyksiköiden tilannetta saatikka yleistää tilanteen vallitsevuutta kotimaassa. Toisaalta opinnäytetyön tulosten valossa voidaan nähdä hienoista asennemuutosta ja hyväksyvämpää asennoitumista seksuaalikasvatusta kohtaan. Tulokset antavat myös suuntaa sille, mitä osa-alueita seksuaalikasvatukseen katsotaan sisältyvän leikki-ikäisten lasten ja varhaiskasvatuksen toimintaympäristön osalta.

Verraten opinnäytetyöni tuloksia aiempiin tutkimuksiin yhtälöllisyyksiä löytyi niin lasten seksuaalisuuden ilmentymisestä, lapsen seksuaalisuuden ymmärtämisestä, seksuaalikasvattajien rooleista sekä seksuaalikasvatuksen eli kehotunnekasvatuksen toteutuksen osalta. Tärkeitä yhtälöllisyyksiä juurikin Laseke-tutkimuksen kanssa oli seksuaalikasvatus käsitteeseen liittyvä hämmennys. Seksuaalikasvatus termi koettiin seksistisempänä, kun taas kehotunnekasvatus termiä

pidettiin neutraalimpana ja paremmin kuvaavana käsitteenä puhuttaessa leikki-ikäisten lasten seksuaalikasvatuksen tarpeesta. Opinnäytetyöni vahvisti myös seksuaalikasvatuksen sisältöalueisiin liittyvän hienoisen epätasapainon. Varhaiskasvatuksessa panostettiin kehotuntemukseen ja ylipäättään kehollisuuden ja tunteiden käsittelyyn. Tunteista, kehollisuudesta ja ihmissuhteista sekä niin sanotusta pottakasvatuksesta on helpompi puhua, kun taas niin sanotut ”kuumat perunat” kuten turvataidot, tieto vaarallisista aikuisista, lisääntymisestä ja ikätasolle epätyypilliseen käytökseen liittyvät asiat jäivät kasvatuksessa taka-alalle tai niiden käsittelyä vieroksuttiin. Aineistoa analysoidessa ja tuloksia luettaessa on kuitenkin muistettava se fakta, että seksuaalikasvatus ei ole lokeroitavissa vain tietyn tyyppiseksi toiminnaksi, vaan se liittyy lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen tukemiseen. Seksuaalikasvatus on ennen kaikkea läsnäoloa ja sanoittamista, aikuisten suhtautumista arjessa kohtaamiin tilanteisiin. Jo pienen lapsen kanssa voi sanoittaa asioita arjen tavallisissa tilanteissa, kuten kylpyhetkissä, vaatteiden vaihdossa ja esimerkiksi kirjojen kautta. Seksuaalikasvatuksen sisältöalueista puhuttaessa myös jokaisen kasvattajan näkemys ja se mitä hän mieltää esimerkiksi turvataitoihin kuuluvaksi vaihtelee. Seksuaalikasvatuksellisten asiasisältöjen ymmärrys peilaantuu myös suoraan vastauksiin.

Varhaiskasvatuksen seksuaalikasvatukseen liittyvissä mielipiteissä oli siis nähtävillä hienoista epävarmuutta. Hämmennys liittyi ennen kaikkea käsitteistöön ja seksuaalikasvatus termin jyrkkyyteen. Kasvattajien hämmennys ja epävarmuus peilaantuu muun muassa siihen, että seksuaalisuuteen liittyvät aihealueet on helpompi ottaa puheeksi juurikin kehotunnekasvatus termin kautta. Seksuaalikasvatus terminä voi herättää joko ammattilaisissa, vanhemmissa tai molemmissa osapuolissa tiettyjä miellelyhtymiä. Seksuaalisuus-sanaan liitetään helposti aikuissilmälasiensa kautta seksi. Haastattelussa tuli esille seikka, että vaikka kasvattaja itse ymmärtäisikin seksuaalikasvatuksen moninaisena ja laajana kokonaisuutena, eivät vanhemmat välttämättä sitä ymmärrä. Ammattilaiset kokivat myös osittain tästä syystä helpommin lähestyttävän neutraalimman termin käytön olevan paikallaan, jotta kallisarvoinen aika esimerkiksi vasukeskustelussa voidaan käyttää tarkoituksen mukaisesti aiheesta keskusteluun kuin seksuaalikasvatus käsitteeseen liitettyjen uskomusten ja ennako-olettamuksien purkuun.

Niin seksuaalikasvatus kuin kehotunnekasvatus on kuitenkin ennen kaikkea lapsen oman kehoon haltuun ottoa, joka pitää sisällään paljon tuntemuksia. Tärkeänä pidettiin, että lapsi oppii arvostamaan omaa kokemusta ja luottamaan oman kehonsa tuntemuksiin. Oli käytettävä termi kumpi tahansa, seksuaalikasvatuksen avulla annetaan lapsille tietoja, taitoja ja välitetään asenteita näissä hyvinkin arkisissa tilanteissa. Seksuaalisuuden portaat elävät lasten arjessa, mutta vaarana on, etteivät aikuiset puhu kyseisistä asioista ja lapsi jää kysymystensä kanssa yksin. Opinnäytetyöni tulosten mukaisesti seksuaalikasvatus on varhaiskasvatuksen osalta myös luontevuutta ja sitä, miten kasvattajana reagoidaan arjen työtilanteissa. Reagointiin ei ole olemassa yhtä ja oikea tapaa toimia, jokainen valitsee omat sanat, jotka tuntuvat itsestä luontevilta ja lapsesta ymmärrettäviltä. Tieto ei vahingoita lasta, mutta on tärkeä miettiä mikä määrä tietoa on missäkin tilanteessa riittävää. Lasten tietoisuuden lisäämisessä on tärkeä muistaa kertoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista aina lasten asteella, ikätasoisesti. Tieto tulee suhteuttaa myös lapsen tiedontarpeeseen, ei ole tarpeellista kertoa lapselle liikaa. Kuitenkin seksuaalikasvatus olisi hyvä aloittaa jo varhaiskasvatuksen piirissä, sillä koulumaailmassa vertaiskaverit ja isommat koululaiset kyllä kasvattavat. Seksuaalisuuden osalta tiedontaso vaihtelee, mutta sitä on kyllä aina tarjolla. Tietolähteitä on paljon, emmekä voi pitää huolta, että lapsen korviin kantautuva tieto on aina juuri sitä mitä itse kasvattajina tai vanhempina haluamme lapsemme kuulevan. Siitäkin syystä aikuisjohtoinen, turvallinen ja luotettavan tiedonsaannin lisääminen toisi lapsille eväitä terveelliseen seksuaalisuuteen.

Opinnäytetyöni tulosten eroavaisuudet aiempiin tutkimuksiin nähden liittyivät lähinnä seksuaalikasvatuksen tarpeellisuuteen ja varhaiskasvattajien rooliin seksuaalikasvattajina. Haastattelemassani varhaiskasvatusyksikössä toteutettiin kehotuntemukseen ja arjen luonnollisiin tilanteisiin painottuvaa seksuaalikasvatusta. Kehotuntemukseen painottuvan seksuaalikasvatuksen arvo tunnustetaan osana päivittäistä työtä. Kuitenkin suunnitelmallinen, ennakoiva ja pedagoginen taustaideologia puuttui seksuaalikasvatuksen takaa, tai se oli osin niin tiedostamatonta toimintaa ammattilaisten toimesta, ettei siihen kiinnitetty huomiota. Kaikki haastatteleman varhaiskasvattajat olivat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että kokonaisvaltaisesta seksuaalikasvatuksesta voitaisiin puhua vasta kouluiässä.

Varhaiskasvattajat kokivat roolinsa seksuaalikasvattajina painottuvan lasten kehotuntemuksen kehittämiseen ja yhteistyötä vanhempien kanssa tehtiin tiiviisti muiden seksuaalisuuden osa-alueiden näkökulmasta. Pedagogisesti seksuaalikasvatus nähtiin tilannesidonnaisena, ei niinkään suunnitelmallisena toimintona. Kehotunnekasvatus oli haastattelemieni varhaiskasvattajien mielestä soveliaampi niin termistöltään kuin asiasisällöltään käytettäväksi varhaiskasvatuksen kentällä. Toisin sanoen haastattelemassani yksikössä lasten seksuaalikasvatusta lähdettäisiin harjoittamaan juurikin kehotunnekasvatuksen, kehollisuuden ja tunnetaitokasvatuksen kautta. Tuloksista on luettavissa, ettei varhaiskasvatuksella ole käytössään välttämättömiä toimintaedellytyksiä kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen. Edellä mainitulla tavalla toteutettava seksuaalikasvatus kattaa varhaiskasvatussuunnitelman viitteelliset säännökset, mutta esimerkiksi WHO:n seksuaalisen standardien osa-alueet eivät sen kaltaisessa seksuaalikasvatuksessa täysin toteudu. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus edellyttäisi kehotuntemuksellisuuden lisäksi myös lasten turvataitojen ja oikeuksien huomiointia ikätason mukaisesti.

Tulosten luotettavuuden osalta kiinnitin huomiota saatujen vastausten yksipuolisuuteen. Haastatteluun osallistuminen oli vapaaehtoista, mikä saattaa vaikuttaa siihen, ettei seksuaalikasvatukseen kriittisemmin tai negatiivisemmin suhtautuvat ammattilaiset edes olisi lähteneet luultavasti tekemään yhteistyötä. Asenteiden ja vastausten samankaltaisuus voi johtua tutkimusasetelmasta ja siitä, että muut työkaverit sekä esimies olivat haastattelutilanteessa läsnä. Tällaisessa tilanteessa voi olla vaikea tuoda mahdollisesti erineviä mielipiteitä esille. Toisaalta minusta tuntui, että haastatteleman kasvattajat olivat aidosti samoilla linjoilla seksuaalikasvatuksen linjauksista yksikössään. Haastatteleman varhaiskasvattajat osoittivat perusteluilla ja argumentoinnilla kuitenkin vankkaa ammattitaitoa, kokemuspohjaa ja tietämystä seksuaalikasvatukseen liittyen. Kasvattajilla oli hyvä asenne, luonnollinen suhtautuminen ja tietämys seksuaalikasvatusta kohtaan.

Yksi tuloksista kumpuava johtopäätelmä on myös seksuaalikasvatuksen osittainen tiedostamattomuus sekä toisaalta sanahelinän ja tekojen konkreettisen toimeenpanon suhteellinen haasteellisuus. Varhaiskasvatussuunnitelmissa maini-

taan monia asioita kuten tasa-arvoisuus, oikeudenmukaisuus, turvallisuus ja kunnioitus ynnä muita tärkeitä arvoja myös seksuaalikasvatuksen osalta. Mutta miten kyseiset arvot toteutuvat arjen työssä? Minkälaista seksuaalikasvatusta ammattilaiset todellisuudessa puheillaan, käytöksellään ja yksikön käytänteillä luovat varhaiskasvatuksen toimintaympäristöön? Niin aikuisten epätietoisuus, hämmennys, aiheen havainnoitavuuden haasteellisuus ja kasvattajien omat näkemykset vaikuttavat jatkuvasti kasvatuksen taustalla.

Sekin näkökulma huomioiden, että vanhemmat ovat olleet Laseke-tutkimuksen valossa huolissaan huonosta seksuaalikasvatuksesta, muun muassa peritystä häpeästä, kauhistelusta, saarnauksesta, lässytyksestä, tekopyhydestä, vääristä asenteista, ahtaista sukupuolirooleista ja ahdistavasta tai liian aikaisesta tiedosta, olisi erityisen tärkeää, että seksuaalikasvatuksen laadukkuuteen kiinnitetäisiin perusteellisemmin huomiota varhaiskasvatuksen kentällä. On tärkeää, miten aikuiset, myös kasvattajat kasvattavat seksuaalisuuteen liittyviä tietoja, taitoja ja välittävät asenteita näissä hyvinkin arkisissa tilanteissa. Pieni lapsi on vielä hyvin estoton, häpeilemätön ja positiivisen asenteen omaava, on tärkeä, että suojaamme tai emme ainakaan riko lasten positiivista asennetta aikuisnäkökulmamme asenteilla. Kohtaamme jatkuvasti tilanteita, joissa tulemme itseasiassa seksuaalikasvattaneeksi, joko tiedostaen tai tiedostamatta. Tiedostomaton asennoituminen ja suhtautuminen on ehkä kaikkein vahingollisinta, sillä silloin reagoimme tilanteessa sattumanvaraisesti, ilman että välttämättä suunnittelemme tai kyseenalaistamme antamaamme tietoa. Kaikissa kohtaamisissa välitämme kuitenkin arvoja. Seksuaalisuus tulee lapsella ihan normaalin kehityksen myötä, jos me vain mahdollistamme sen kasvattajina. Varhaiskasvatuksessa toteutettavan seksuaalikasvatuksen näkökulmasta tulevaisuudessa tarvitaan pedagogisten rakennemuutosten lisäksi myös asennemuutosta. Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen toteutuminen edellyttäisi rajapintojen sijaan ennen kaikkea yhdyspintoja ja monialaista yhteistyötä eri toimijoiden, varhaiskasvatuksen ammattilaisten ja vanhempien välillä. Jotta muutos mahdollistuisi, vaatii se kauniiden sanojen saattamista käytännön muotoon.

7.2 Jatkotutkimusaiheet

Seksuaalikasvatus on aiheena jo nyt itsessään erittäin ajankohtainen ja tuore, mutta jatkotutkimusta aiheesta liittyen voisi tarkastella esimerkiksi vanhempien näkökulmaa seksuaalikasvatuksen tarpeellisuuteen, toteutukseen tai sisältöihin liittyen. Mielenkiintoisen tutkimusasetelman saisi myös syventämällä tutkimusta kohdistumaan ainoastaan monikulttuurisen taustan omaavien perheiden näkökulmaan. Seksuaalikasvatuksen osalta on menty eteenpäin ja paljon on hyvä asioita, mutta vielä on havaittavissa puutteita varhaiskasvatuksessa toteutettavan seksuaalikasvatuksen toteuttamisen suhteen. Käytännön toteuttamiseen liittyvänä puutteena näkisin juuri materiaalien ja toimintamallien puuttumisen, mikä sek in itsessään tarjoaisi tarpeellisen ja antoisan tutkimusaiheen tai kehittämissprojektin aihepiiriin liittyen. Kaivattaisiin ehkä selkeämpää ohjeistusta ja konkreettisia arjen esimerkkejä, miten seksuaalisuuteen liittyvät aiheet voidaan lasten kanssa ottaa yhä luontevammin ja kokonaisvaltaisemmin puheeksi. Neljäs otollinen tutkimusasetelma liittyy lainsäädännön kehittämisen näkökulmaan muun muassa siihen tarvitaanko laki tai muu velvoite ottamaan seksuaalisuuteen liittyvät asiat osaksi varhaiskasvatusta yhtenäisesti läpi suomen yksiköiden vai riittääkö pelkkä suositus? Laahaako lainsäädäntö perässä lasten suojelemisen näkökulmasta? Auttaisivatko sisältösuositukset ammattilaisia toteuttamaan seksuaalikasvatusta varhaiskasvatuksessa ja perustelemaan aiheen tärkeyden myös vanhemmille?

Toisaalta jatkotutkimusaiheena voitaisiin myös selvittää ilmiötä lasten näkökulmasta käsin, muun muassa heidän tietämystään kyseisen aiheen tiimoilta. Lapset ovat kuitenkin varhaiskasvatuksen varsinainen asiakasryhmä ja varhaiskasvatuksen palveluita, pedagogiikkaa ja toimintoja tulisi kehittää nimenomaan heidän näkökulmastaan, tarpeistaan ja toiveistaan käsin. Myös toiminnallisen tutkimus mahdollistaisi seksuaalikasvatuksen tutuksi tulemisen. Toiminnallisen tutkimuksen keinoin olisi mahdollista suunnitella, organisoida ja arvioida kehotunnuskasvatuksen toteutustapoja ja menetelmiä varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä.

LÄHTEET

Aalto-Setälä, R. Pelastakaa lapset ry. 2019. Psykologi, vaativan erityistason kognitiivinen psykoterapeutti ja kouluttaja. Luento. Seksuaaliväkivaltaa kokeen lapsen hoito (TF-CBT) 26.9.2019.

Almqvist, F. 2000. Psykkisten rakenteiden kehitys, ihmisten elämänkaari & leikki-ikä ja varhainen kouluikä. Teoksessa M. Javanainen (toim.) Lasten – ja nuorisopsykiatria. Lapsen ja nuoren psyykinen kehitys. Gummerrus Kirjapaino Oy. 12-34

Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. Puhutaan seksuaalisuudesta. Ammatillisia kohtaamisia sosiaali- ja hoitotyössä. Helsinki: Kustannus Osakeyhtiö Kotimaa/ Kirjapaja.

Bildjuschkin, K. 2015. Seksuaalikasvatus. Teoksessa K. Bildjuschkin (toim.) Seksuaalikasvatuksen tueksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL: Työpöytäpaperi 35/2015. Julkari. Viitattu 24.5.2020. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TYÖ2016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5

Bildjuschkin, K. 2019a. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos [THL]. Parisuhteen ja seksuaalisuuden puheeksi ottaminen arjen työssä. 2-13. 15.3.2019. Terveidenhoitajaliiton nettisivut. Viitattu 24.5.2020. https://www.terveydenhoitajaliitto.fi/files/657/Katriina_Bildjuschkin.pdf

Bildjuschkin, K. 2019b. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos [THL] asiantuntija. Seksuaalikasvatuksen mahdollisuudet edistää lasten turvallisuutta. Luento osana lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta ja digitaalinen media -koulutusta. Oulu. 26.9.2019. Viitattu 26.9.2019. http://www.avi.fi/documents/10191/12431077/26.9.2019+kb_oulu_avi.pdf/77b9571f-e688-4939-81e7-df55cd6688cf

Brusila, P. 2008. Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Duodecim.

Cacciatore, R. 2014. Pikkulapsesta koululaiseksi- millaista seksuaalikasvatusta lapsi tarvitsee. Seksuaalikasvatuksen uudet tuulet. Luento. 5.11.2014.

Cacciatore, R. 2007. Huomenna pannaan pussauskoppiin. Eväitä tyttönä ja poikana kasvamisen haasteisiin syntymästä murrosikään. Opas vanhemmille. Helsinki: WSOY.

Cacciatore, R. 2016. Lasten seksuaalinen käytös. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Cacciatore (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 71-81

Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2016a. Väestöliitossa tehty Laseke-tutkimus. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 32-40

Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2016b. Kenellä on seksuaalikasvatuksen vastuu. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 63-70

Cacciatore, R., Ingman-Friberg, S. & Friberg-Hommas, M. 2016. Keskusteleva kasvatuskumppanuus. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 53-58

Cacciatore, R., Kauppinen, P. & Ingman-Friberg, S. 2016. Turvataidot ovat lapsen oikeus. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 95-109

Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E. & Huovinen, M. 2008. Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa. Helsinki: WS Bookwell Oy.

Eskola, J. 2007. (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa L. Viinamäki. & E. Saari. (toim.) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2000: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Euroopan lapsiasiavaltuutettujen kattojärjestö ENOC:in kannanotto. 2017. Helsinki. Viitattu 24.5.2020. <http://enoc.eu/wp-content/uploads/2017/10/ENOC-position-statement-on-CRSE.pdf>

Euroopan unionin yleinen tietosuoja-asetus. 2016/679. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus. Viitattu 24.5.2020. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>

Freud, S. 1971. Seksuaaliteoria. Suomentanut Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.

Freud, S. 1981. Johdatus psykoanalyysiin, 3.painos. Helsinki: Gummerus Oy.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2001. Tutki ja kirjoita. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy

Ingman-Friberg, S. 2016. Ammattilaisten ajatuksia lapsen seksuaalikasvatuksesta. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 41-52

- Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. 2016a. Mitä on lapsen seksuaalisuus. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 25-31
- Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. 2016b. Seksuaalikasvatus on hankala sana. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 82-86
- Ingman-Friberg, S., Friberg-Hommas, M, & Cacciatore, R. 2016. Mistä puhuminen kannattaa aloittaa. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 216-222.
- Kangaskoski, H. 2016. Seksuaalikasvatusta päivähoitossa. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 197–208.
- Kankkunen, H. & Takala, O. 2016. Varhaiskasvatus rinnalla kulkijana. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 186-196.
- Kekkonen, M. 2012. Kasvatuskumppanuus ammatillisena suhdemerkityksenä. Kasvatuskumppanuus puheena. Varhaiskasvattajat, vanhemmat ja lapset päivähoiton diskursiivisella näytämöllä. Tutkimus 72/2012. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Tampere: Juvenes Print. Tampereen Yliopistopaino Oy. Väitöskirja. Viitattu 24.5.2020. <https://thl.fi/documents/10531/136719/Tutkimus%202012%2072.pdf>
- Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2015. Seksuaalisuuden portaat. Opetushallitus, Väestöliitto ry ja tekijät. Helsinki: Grano Oy
- Kurttila, T. 2019. Lasten ihmissuhde- ja seksuaalikasvatuksen vahvistaminen varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun kirjelmä. Viitattu 24.5.2020. <http://www.lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2019/03/Kirjelmä-lasten-ihmissuhde-ja-seksuaalikasvatus.pdf>
- Laitinen, H-L. Pelastakaa lapset ry. 2020. Asiantuntija, pelastakaa lapset ry lastensuojelu ja nettivihje. Luento. Lapsiin kohdistuva seksuaalinen häirintä ja houkuttelu digitaalisessa mediassa (Grooming) 26.9.2019.
- Laru, S. 2015. Väestöliitto. Psykologi, psykoterapeutti & opettaja. Luento. Miten seksuaalikasvatus näyttäytyy arjessa. 22.9.2015.

Laru, S. 2016. Pienten lasten itsetyydytys - näkyvää ja hämmentävää. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 223-231

Laru, S., Riihonen, R. & Cacciatore, R. 2016a. Lapsen psykoseksuaalisen kehityksen tukeminen. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy 113-119.

Laru, S., Riihonen, R. & Cacciatore, R. 2016b. Seksuaalisuuden portaat. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy 120-129.

Lehtonen, J. 2006. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistö Suomen kunnissa: keinoja ja ideoita yhdenvertaisuuden tueksi. Työministeriö.

Maailman terveysjärjestön [WHO] Euroopan aluetoimisto & BZgA 2010. Maailman terveysjärjestö WHO. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Julkari. Helsinki: Valopaino Oy. Viitattu 25.5.2020. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Maarianvaara, J. 2020. Tasa-arvosuunnittelu tulee varhaiskasvatukseen. Kasvu.1/2020, 17. Talentia- lehden erikoisnumero varhaiskasvatuksen ammattilaisille. 24.4.2020. Helsinki: Punamusta oy.

Mantsinen, C. 2015. Seksuaalipedagogiikka. Teoksessa K. Bildjuschkin (toim.) Seksuaalikasvatuksen tueksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL: Työpäpöri 35/2015. Julkari. Viitattu 24.5.2020. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TYÖ2016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5

Munter, H. 2013. Alle 3-vuotiaiden leikki, kuvittelu ja lasten aloitteisiin tarttuva narratiivinen pedagogiikka. Teoksessa K. Karila & L. Lipponen (toim.) Varhaiskasvatuksen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino.

Novitsky, A. 2016. Kuuluuko seksuaalikasvatusta kaikille. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy.

Opetushallitus. 2018. Varhaiskasvatuksen perusteet. 19.12.2018. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2018.pdf

Pelastakaa lapset ry. 2019. Pelastakaa lapset julkaisee Kehoni on minun oppaan. Pelastakaa lapset- julkaisut. Viitattu 24.5.2020. <https://www.pelastakaa-lapset.fi/uutiset/pelastakaa-lapset-julkaisee-kehoni-on-minun-oppaan/>

Pohjola, A. 2007. Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa L. Viinamäki & E. Saari (toim.) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Riihonen, R., Laru, S. & Cacciatore, R. 2015. Ihmisen psykoseksuaalinen kehitys. Teoksessa K. Bildjuschkin (toim.): Seksuaalikasvatuksen tueksi. THL: Työpöytäpaperi 35/2015. Julkari. Viitattu 25.5.2020. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TYÖ2016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5

Redd barna. 2019. Undervisning til barn og unge. Kroppen min eier jeg - filmer for barn om kropp, grenser og seksuelle overgrep. Viitattu 25.5.2020. <https://www.reddbarna.no/jegerher/verktoy/undervisning-til-barn-og-unge>

Rovaniemen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma. 2019. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan suunnittelu ja toteuttaminen. Oppimisen alueet. Kasvan, liikun ja kehityn. Viitattu 12.5.2020. <https://www.rovaniemi.fi/loader.aspx?id=bedc83ba-e827-4ee5-870c-caf8357515fa>

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppi-kirja Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 9.12. 2019. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/tietoarkisto/julkaisut/kvalimotv.pdf>

Saloheimo, A. 2016. Äijätyttöjä ja prinsessapoikia. Teoksessa S. Ingman-Friberg. & R. Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 147-157.

Stone, N., Ingham, R. & Gibbins, K. 2013. Where do babies come from. Barriers to early sexuality communication between parents and young children. Sex Education 13 (2). 228-240.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos [THL] 2014. Edistä, ehkäise, vaikuta. Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen seksuaalis- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma. 2014-2020. R.Klemetti & E.Raussi-Lehto (toim.) Tampere: Juvenus Print. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116162/THL_OPAS33_VERKKO9.3.2016.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Tietoarkisto. 2020. Aineistonhallinta. Kvalitatiivisen datatiedoston käsittely. Litterointi. Viitattu 25.5.2020. <https://www.fsd.tuni.fi/aineistonhallinta/fi/kvalitatiivisen-datan-kasittely.html>

Tietosuojalaki 5.12.2018/1050. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20181050#Pidp447039648>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta [TENK]. 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suo-

messa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu. 3/2019. Helsinki. Viitattu 25.4.2020. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/lhmistieteiden_eettisen_ennakkoarvioinnin_ohje_2019.pdf

Vaaranen-Valkonen, N. Pelastakaa lapset ry. erityisasiantuntija, psykoterapeutti. Luento. Lapsen kohdistuva seksuaaliväkivalta ja digitaalinen media. 26.9.2019.

Varhaiskasvatuslaki. 13.7.2018/540. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

Varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu. 2020. Teemahaastattelu. 22.4.2020. Rovaniemi.

YK lapsen oikeuksien sopimus. 21.8.1991/60. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2#idp446389264

LIITTEET

Liite 1. Haastattelurunko ja teemat 1(2)

HAASTATTELURUNKO JA TEEMAT

PEREHDYTYS

- Millainen perehdytys ja tietämys seksuaalikasvatuksesta sinulla on koulutuksesi puolesta?

SEKSUAALIKASVATUS ELI KEHOTUNNEKASVATUS

- Minkälaisia tunteita tai ajatuksia sinussa herättää käsite kehotunnekasvatus, entä seksuaalikasvatus? Kumpi käsite on mielestäsi parempi kuvaamaan ilmiötä varhaiskasvatuksen kentällä?
- Mitkä ovat yksikkönne käytännöt? Toteutetaanko yksikössänne seksuaalikasvatusta, jos niin miten? Jos ei niin, miksi ei?
- Voitko kertoa, mitä seksuaalikasvatus päiväkodissa on, miten ja kuka sitä toteuttaa, suunnittelee, miten näkyy arjessa?
- Millaisista tekijöistä rakentuu mielestäsi hyvä seksuaalikasvatus/ kehotunnekasvatus?
- Mitä ajattelet ilmiön (seksuaalikasvatuksen) merkityksestä varhaiskasvatuksessa? Koetko seksuaalikasvatuksen tarpeelliseksi vai tarpeettomaksi osaksi varhaiskasvatusta?
- Miten seksuaalikasvatusta tulisi mielestäsi käsitellä lasten/ vanhempien kanssa?

LEIKKI-ikäISEN LAPSEN SEKSUAALISUUS

- Millaisia arvoja, tuntemuksia sekä annettuja merkityksiä (mahdollisia ennakko oletuksia) sinulla on liittyen lapsen seksuaalisuuteen? Millaisena näet lapsen seksuaalisuuden ja sen kehityksen?
- Oma kokemuksesi työssä; Miten lapset ilmentävät seksuaalisuuttaan?

- Oletko kohdannut tilanteita, joissa olet kokenut tarpeelliseksi tai antanut seksuaalikasvatukseen rinnastettavaa kasvatusta?

SEKSUAALIKASVATTAJAN ROOLIT JA KASVATUSKUMPPANUUS

- Yhteistyö vanhempien/MUUN hoitohenkilöstön kanssa; Onko herättänyt epäselvyyksiä kenen tehtävä kasvattaa kyseisessä asiassa?
- Miten koet asian puheeksi ottamisen vanhempien/ lasten kanssa?
- Millaiseksi koet roolisi niin sanottuna seksuaalikasvattajana? (Aktiivinen, mahdollistaja, vastaaja ja kieltäjä)

MAHDOLLISUUDET JA HAASTEET

- Seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen liittyvät mahdollisuudet, entä haasteet nyt ja tulevaisuudessa?
- Miten kehittäisit varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria seksuaalikasvatuksen osalta?